

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ΄ ΤΕΥΧΟΣ 33^ο ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2003

<http://micro-kosmos.uoa.gr> (→ η Φάρις)

Το Ξηροκάμπι
Περίοδος Α΄ 1966-1977

Η ΦΑΡΙΣ
Περίοδος Β΄ 1979-1981
Περίοδος Γ΄ 1992-2001
Περίοδος Δ΄ 2002-

Τριμηνιαία έκδοση του Συλλόγου Αποφοίτων Σχολείων Φάριδος

Έδρα: Ξηροκάμπι Φάριδος, Λακωνία

Συντακτική επιτροπή: Γεώργ. Θεοφ. Καλκάνης, Θεοδ. Στ. Κατσουλάκος,
Παναγ. Ηλ. Κομνηνός

Επιμελητής έκδοσης: Σταύρ. Θεοδ. Κατσουλάκος,
Συρακουσών 101, Λαμπρινή, Αθήνα, τηλ. 210 2515864

Ταμίας: Ιωάννης Παν. Κονίδης, Ξηροκάμπι, τηλ.: 27310 35029

Ηλεκτρονική επεξεργασία: ευγενική προσφορά των μεταπτυχιακών φοιτητών
του Εργαστηρίου Φυσικών Επιστημών, Τεχνολογίας και Περιβάλλοντος
του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ετήσια συνδρομή: εσωτερικού 5€, εξωτερικού 25 \$ Η.Π.Α.

Περιεχόμενα:

	Σελ.
<i>Πωλίνας Χρ. Σπυροπούλου, Η. v. Prott: Η πεδιάδα της Σπάρτης</i>	3
<i>Γεωργίας Κακούρου-Χρόνη, Ο Ταΰγετος στο έργο του Βρεττάκου</i>	8
<i>Σταύρου Α. Μυλωνάκου, Η Παναίτσα του Δαφνίου</i>	13
<i>Χαιρετισμός του Δημάρχου Φάριδος</i>	15
<i>Δημοτικές εκλογές</i>	15
<i>Θεοδώρου Στ. Κατσουλάκου, Η περιουσία του μοναστηριού της Γόλας</i>	16
<i>Κωνσταντίνου Μιχαλακάκου, Καταγωγή οικογένειας Μιχαλακάκου Ξηροκαμπίου</i>	17
<i>Σωκράτη Π. Βαφάκου, Τα τσαγκάρικα του Ξηροκαμπίου</i>	18
<i>Δημητρίου Γ. Λάσκαρη, Ένας πρωτοπόρος κηπουρός: Γ. Β. Λάσκαρης (Μέγας)</i>	21
<i>Καλομοίρας Κουτσομπού-Κονίδη, Παρουσίαση βιβλίου</i>	23
<i>Αγγελικής Στυλίδου, Παρουσίαση βιβλίου</i>	24
<i>Θεοδώρου Στ. Κατσουλάκου, Τα πλατάνια της πλατείας του Ξηροκαμπίου</i>	25
<i>Β.Η.Χ. + Η.Γ.Μ., Της Αγοράς</i>	25
<i>Συνδρομές</i>	25
<i>Πέτρου Στράνη, Νέα Υόρκη - Η.Π.Α., ένα χρόνο μετά..</i>	26
<i>Εύνομου Ιατρίδη, Το καλό παράδειγμα..</i>	26
<i>Μ.Γ.Κ., Συνταγές μαγειρικής από το Σταύρο Αραχωβίτη</i>	27
<i>Εικόνες που σπανίζουν</i>	27
<i>Καλομοίρας Κουτσομπού-Κονίδη, Παρακλήσεις και προσευχές</i>	28
<i>Χ.Κ.Κ., Απόβροχο και δειλινό στον Ταΰγετο</i>	29
<i>Παναγιώτη Γ. Μανδραπήλια, ΠΑΙΡΕΙ ΝΑΙΡΩ</i>	29
<i>Τα νέα μας</i>	31

Εξώφυλλο:

Το κομνηναίκο σπίτι στο Ξηροκάμπι, δείγμα λαϊκής αρχιτεκτονικής (σε σχέδιο του γ.θ.κ.).
Αξιοπρόσεκτα στοιχεία η ύπαρξη στην εξώπορτα τεσσάρων έκτυπων ογκωμάτων

γυναικείου στήθους, πανάρχαιο κατάλοιπο από τη λατρεία της θεάς της γονιμότητας, και η ανάγλυφη χρονολόγηση (1810).

Πωλίνας Χρ. Σπυροπούλου
H. v. Prott, Η πεδιάδα της Σπάρτης

Η Φάρις, στο πλαίσιο της προσπάθειάς της να συγκεντρώσει μελέτες που αναφέρονται στην περιοχή μας, δημοσιεύει ένα μέρος της μελέτης του Γερμανού αρχαιολόγου H. v. Prott, Die Ebene von Sparta, MDAI (A) 29 (1904)1-15

Τη γνώση μας σχετικά με την πεδιάδα της Σπάρτης την οφείλουμε στον Πausanias. Η περιγραφή του, η οποία δίνει το σταθερό θεμέλιο για την ανακατασκευή της αρχαίας τοπογραφίας, επιβεβαιώνεται ή συμπληρώνεται κάπου - κάπου από διάσπαρτες πληροφορίες άλλων συγγραφέων. Για τη νεότερη εποχή, έχει παραμείνει, ουσιαστικά ως βασικό, το βιβλίο **Peloponnesos** του E. Curtius. Όμως ακριβώς, σχετικά με αυτή την περιοχή, ο Curtius δεν ήταν ευτυχής και ενώ ο ίδιος απέκλινε σ' ένα σημαντικό σημείο από την παλαιότερη, κατά τη γνώμη μου, σωστή άποψη, οι απόψεις του έχουν παραμείνει για τους μεταγενεστέρους του καθοριστικές. Μια καινούρια έρευνα, η οποία υπερτερεί σε σχέση με παλαιότερες, επειδή βασίζεται σε ανασκαφές και όχι σε ενδείξεις και μπορεί να αξιολογήσει νέα ευρήματα επιγραφών, επιτρέπει, όπως μου φαίνεται, να καθοριστούν με μια μεγαλύτερη σιγουριά.

Αφότου ο Pausanias παίρνοντας το δρόμο από το Άργος, τον οποίο ταυτόχρονα περιγράφει (III I, I, 10,6), έφτασε στη Σπάρτη, περιγράφει διεξοδικά την πόλη (III II-18), στη συνέχεια ακολουθούν μια σειρά από εκδρομές στην κοντινή περιοχή. Οι εκδρομές αυτές διαχωρίζονται ξεκάθαρα η μία από την άλλη. Η πρώτη είναι στις Αμύκλες με τον ιερό τους τόπο (18, 6 ες Αμύκλας δέ κατιούσιν εκ Σπάρτης), η δεύτερη στη Θεράπνη και στην σπαρτιατική πεδιάδα (19, 7 ετέρα δέ εκ της πόλεως οδός ες Θεράπνην άγει), η τρίτη στο δρόμο που οδηγεί βόρεια προς την Αρκαδία (20, 8 τήν δέ επ' Αρκαδίας ιούσιν εκ Σπάρτης), και ακολουθεί η συνέχεια του ταξιδιού προς το Γύθειο (*επί θάλασσαν τε και ες Γύθειον καταβαίνοντι*). Αυτό το σχέδιο είναι τόσο ξεκάθαρο όσο μπορεί κανείς να απαιτήσει. Αβέβαιη όμως, και στην πράξη όχι εντελώς σαφής, είναι στην περιγραφή τού Pausanias η τοπογραφία της ίδιας της πεδιάδας. Πρόκειται καταρχήν για τη γενικότερη κατεύθυνση του δρόμου. Από τη Θεράπνη ο Pausanias διασχίζει τον Ευρώτα, αναφέρει τους ιερούς τόπους που βρίσκονται κοντά, στρέφεται στη συνέχεια προς τον Ταΰγετο στις Βρυσεές και στο φανερά κοντινό Ελευσίνιο και αναφέρει τελικά, δίνοντας πληροφορίες σχετικά με τις αποστάσεις, το Λαπίθαιο, το Δέρειο και τα Άρπλεια. Θα μπορούσε κανείς στην καλύτερη περίπτωση να ακολουθήσει την οδοποιία μέχρι τις Βρυσεές, αλλ' αυτό δεν καθίσταται πλέον από το σημείο αυτό και πέρα με σιγουριά εφικτό, λόγω της έλλειψης στοιχείων προσανατολισμού. Ο Curtius τοποθετεί το Ελευσίνιο στην οροσειρά κοντά στην Αναβρυτή και πιστεύει πως ο Pausanias κατευθύνθηκε από αυτό το σημείο προς τα βόρεια, διασχίζοντας κατά μήκος το οροπέδιο και

συνάντησε πάλι στην πεδιάδα τα Άρπλεια στο σημείο περίπου του σημερινού Μυστρά.

Υποσυνείδητα ένοιωσε και υπαινίχθη ο ίδιος τη δυσχέρεια αυτού του ισχυρισμού, όταν (Π 266) λέει ότι αναζητά κανείς «την τοπογραφική ενημέρωση σχετικά με το νότιο κομμάτι του εσωτερικού της περιοχής, στο οποίο έχουν διατηρηθεί αρχαϊκά ονόματα χωριών, όπως της Τραπεζοντής και της Κυδωνιάς».

Μόλις τότε δημιούργησε μια δυσκολία, η οποία είχε αποφευχθεί πραγματικά πριν από αυτόν, με τον ισχυρισμό πως οι τρεις τοποθεσίες που αναφέρονται μετά το Ελευσίριο βρίσκονταν ακριβώς σε εκείνο το νότιο τμήμα του εσωτερικού της περιοχής.

Πρέπει να ακολουθήσουμε τις πληροφορίες του Πausανία βήμα προς βήμα. Αφού περιέγραψε την Θεράπνη, το προάστιο της Σπάρτης, που βρίσκεται στους τελευταίους πρόποδες του Πάρνωνα, ακριβώς πάνω από την αριστερή όχθη του Ευρώτα, δεν στρέφεται νότια στην αριστερή όχθη, για τον απλό λόγο ότι σε αυτό το σημείο δεν υπάρχει τίποτα να δει κανείς. Τα λίγα χωριά που βρίσκονται τώρα στη στενή πεδιάδα δεν έχουν απομεινάρια της αρχαιότητας. Αυτό συνδέεται με τη φύση της περιοχής. Όσο πλούσιος σε νερό είναι ο Ταΰγετος, του οποίου οι απόκρημνες πλαγιές χωρίζονται στη μέση από χαράδρες, από τις οποίες τρέχουν στον Ευρώτα ρυάκια που ποτίζουν την πεδιάδα, τόσο φτωχός είναι ο Πάρνωνας, ο οποίος πλησιάζοντας το ποτάμι γίνεται όλο και λιγότερο απότομος. Ξαφνικά μετατρέπεται ο χαρακτήρας του τοπίου: μερικά βήματα μακριά από την αριστερή όχθη του ποταμού και βρίσκεται κανείς στην ξηρή, ερημωμένη, ασβεστώδη οροσειρά. Γι' αυτό το λόγο δεν πρέπει ποτέ να ήταν η αριστερή όχθη έντονα κατοικημένη. Το προάστιο Θεράπνη όφειλε την ύπαρξή του μόνο στο γεγονός ότι οι ασύγκριτοι λόφοι του που προστατεύονται από το ποτάμι και από τη χωρισμένη στα δύο πεδιάδα είχαν κατοικηθεί από Προδωριείς. Μεγάλης σημασίας εποικισμοί πρέπει να πραγματοποιήθηκαν σε όλες τις εποχές στη μεγάλη πεδιάδα ανάμεσα στον Ευρώτα και τον Ταΰγετο. Η εγκατάσταση είχε γίνει σε λόφους και σε περιοχές στην άκρη της οροσειράς.

Ο Pausanίας στρέφεται από τη Θεράπνη πάλι στη δεξιά πλευρά του ποταμού, αυτή τη φορά χωρίς να αναφέρει ιδιαίτερα τη διαδρομή, όπως είχε κάνει προηγουμένως. 19,7 (Θεράπνης δε ου πόρρω Φοιβαίον καλούμενον εστιν, εν δέ αυτό Διοσκούρων ναός). Η θέση του Φοιβαίου είναι καθορισμένη με ακρίβεια. Ο Pausanίας αναφέρει σε ένα άλλο σημείο III 14,9: το δε Φοιβαίον εστιν εκτός της πόλεως, Θεράπνης ου πολύ αφεστηκός, και ο Ηρόδοτος (VI 6 i) λέει από τον ιερό τόπο της Ελένης: το δ' εστί εν τή Θεράπνη καλεομένη υπερθε του Φοιβηίου ιρού. Όμως αυτός ο ιερός τόπος της Ελένης, δηλαδή το Μενελάιο είναι βάσει ανασκαφών τοποθετημένο βόρεια του σημείου όπου χύνεται το ρυάκι της Μαγούλας στον Ευρώτα.

Από το Φοιβαίο και μετά αναφέρεται: τούτου δε ου πολύ Ποσειδώνος αφέστηκεν ιερόν επίκλησιν Γαιαόχου. και απ' αυτού προελθόντι ως επί το Ταΰγετον ονομάζουσιν Αλεσίας χωρίον ... και σφίσι Λακεδαιμόνος του Ταΰγέτης ενταυθά εστιν ηρώον. Ο Pausanίας εισχώρησε λιγάκι πιο μέσα στην πεδιάδα, δεξιά του ποταμού και βρίσκεται περίπου στο ίδιο ύψος με τις Αμύκλες.

Διαβάσι δε αὐτόθεν ποταμόν Φελλίαν, παρά Αμύκλας ἰούσιν εὐθείαν ὡς ἐπὶ θάλασσαν Φάρις πόλις ἐν τῇ Λακωνικῇ ποτε ὠκεῖτο· ἀποτρεπομένω δὲ ἀπὸ τῆς Φελλίας ἐς δεξιάν ἢ πρὸς τὸ ὄρος τὸ Ταῦγετόν ἐστιν ὁδός. Ἐδῶ ξεκινᾷ ἡ πρώτη δυσκολία, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ονομασία τῶν ποταμῶν. Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ἡ Φελλία κυλοῦσε πρὶν ἀπὸ τὶς Αμύκλες, υπολογίζοντας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Σπάρτης. Ἀνάμεσα στὴ Σπάρτη καὶ τὶς Αμύκλες βρισκόταν ἡ Τίασα σύμφωνα με τὸν Πανσανία. (III 18,6 vgl. Athen. Mitt. IV 139 B): ἐς Αμύκλας δὲ κατιούσιν ἐκ Σπάρτης ποταμός ἐστι Τίασα. Τὶς πληροφορίες πού δίνονται ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ μπορεῖ κανεῖς νὰ τὶς ολοκληρώσει λέγοντας πῶς ἡ Τίασα κυλοῦσε πιο κοντὰ στὴ Σπάρτη, ἐνῶ ἡ Φελλία πιο μακριά. Στὴν πρώτη τοῦ ἐκδρομῆ στὶς Αμύκλες ονομάζει τὸν πρῶτο ποταμό, τὸν ὁποῖο διαβαίνει, κυρίως ἐξαιτίας τοῦ ἱεροῦ τόπου τῶν Χαρίτων πού βρισκόταν ἐκεῖ κοντὰ.

Στὴ δεῦτερη ἐκδρομῆ ἀπὸ τὴ Θεράπην δὲν ονομάζει τὴν Τίασα γιὰ δεῦτερη φορά, ἀλλὰ τὸν Φελλία πού δὲν εἶχε ἀναφερθεῖ μέχρι στιγμῆς. Ἀμφίβολος εἶναι ὁ καταμερισμός τῶν ονομάτων τῶν σημερινῶν ποταμῶν πού βρίσκονται ἀνάμεσα στὴ Σπάρτη καὶ στὶς Αμύκλες: τὸ ρυάκι τῆς Μαγούλας (Τρυπιώτικο), ὁ Παντελεήμων πού ἔρχεται ἀπὸ τὸ Μυστρά καὶ τὸ Παρόρι καὶ τὸ ρυάκι τῆς Ριβιώτισσας ἢ ἀλλιῶς Ἀναβρυτής. Μπορεῖ κανεῖς με μεγάλη πιθανότητα νὰ ἀφήσει κατὰ μέρος τὸ ρυάκι τῆς Μαγούλας, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἀποτελοῦσε περίπου τὸ νότιο ὄριο τῆς πόλης. Μία καὶ σύμφωνα με τὸν Ἀριστοτέλη λάμβαναν χώρα οἱ συγκεντρώσεις τοῦ λαοῦ ἀνάμεσα στὴ γέφυρα Βαβύκα καὶ στὸ ρυάκι Κνακίων, μπορεῖ κανεῖς νὰ δει με προσέγγιση τὴ γέφυρα τοῦ Ευρώτα στὸ Βορρά καὶ τὸ ρυάκι τῆς Μαγούλας στὸ Νότο, ὡς σύνορα τῆς περιοχῆς τῆς πόλης, νὰ θεωρήσει δηλαδὴ τὸ ρυάκι ὡς τὸν Κνακίωνα. Ἔτσι προκύπτουν τὰ ἐξῆς:

ρυάκι Μαγούλας = Κνακίων
Παντελεήμων = Τίασα
ρυάκι Ριβιώτισσας = Φελλία

Με αὐτὸν τὸν τρόπο μοίρασαν τὰ ονόματα ὁ Kierpert καὶ ὁ Heberdey ἀποκλίνοντας ἀπὸ ἄλλους.

Νότια τῆς Φελλίας χωριζόταν ὁ δρόμος. Ὁ ἓνας δρόμος περνοῦσε ἀπὸ τὶς Αμύκλες καὶ οδηγούσε στὸν τόπο τῆς ομηρικῆς πόλης Φάρις, ὁ ἄλλος ἔστριβε πρὸς τὰ δεξιὰ, στὸν Ταῦγετο. Τὸ Αμύκλειο ἀνασκάφτηκε στὸ λόφο τῆς Ἁγίας Κυριακῆς. Ἡ παλιὰ πόλη καὶ τὸ μετέπειτα χωριὸ πρέπει νὰ βρισκόνταν πάνω ἢ στὴν πλαγιά τοῦ λόφου. Παλιότερα τὸ τοποθετοῦσαν στὴ μέση τῆς γεωργικῆς περιοχῆς πρὸς τὸ Σκλαβοχώρι, ἐξαιτίας τῶν ἀμέτρητων εὐρημάτων πού ἀπέμειναν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Αὐτὰ τὰ εὐρήματα ἐκτοπίστηκαν φυσικά στὸν μεσαῖωνα. Μία ἀκριβῆς ἐξέταση τῆς ἐκτεταμένης περιοχῆς τοῦ χωριοῦ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν τελικὴ πραγμάτευση τοῦ Αμυκλαιοῦ.

Ἡ θέση τῆς Φάριδος μπορεῖ νὰ δοθεῖ κατὰ προσέγγιση. Ὁ δρόμος οδηγούσε «μπροστὰ ἀπὸ τὶς Αμύκλες, εὐθεῖα στὴν κατεύθυνση πρὸς τὴν θάλασσα». Αὐτὸ δὲν ταιριάζει ἀπόλυτα στὴ θέση τοῦ Βαφειοῦ, ὅπου παλιότερα τοποθετοῦσαν τὴν πόλη, λόγω τοῦ θολωτοῦ τάφου πού εἶχε βρεθεῖ ἐκεῖ. Ὁ τάφος βρίσκεται ἀρκετὰ κοντὰ στὶς Αμύκλες καὶ πιθανῶς νὰ ἀνῆκε σὲ αὐτές. Ἡ πληροφορία τοῦ Πανσανία δείχνει στὸ νότιο τμήμα τῆς πεδιάδας.

Ο κατάλογος των πλοίων απαριθμεί στη Λακωνία:
*B 581 Οι δ' είχαν κοίλην Λακεδαίμονα κηώεσαν,
Φάριν τε Σπάρτην τε πολυτρήρωνά τε Μέσσην,
Βρυσείας τ' ενέμοντο και Αυγείας ερατεινάς,
οί τ' άρ' Αμύκλας είχαν Έλος τ', έφαλον πτολίεθρον
585 οί τ' Λάαν είχαν ηδ' Οίτυλον αμφενέμοντ,*

Στη σπαρτιατική πεδιάδα, «στην κοίλη Λακεδαίμονα» βρίσκουμε λοιπόν τις Αμύκλες (Σπάρτη) στο Βορρά, τη Φάριδα στο Νότο, τις Βρυσεές, δυτικά στους πρόποδες του Ταΰγετου. Σύμφωνα με αυτά, είναι δικαιολογημένο να υποθέσει κανείς ότι οι δύο πρωτεύουσες, οι οποίες χωρίζονταν στο βασικό τμήμα της πεδιάδας, ήταν οι Αμύκλες και η Φάρις και όπως οι Αμύκλες κατείχαν το βορειότερο, έτσι και η Φάρις κατείχε το νοτιότερο και πιο υψομετρικό κομμάτι της πεδιάδας, που είχε διαφορετικό χαρακτήρα από γεωργικής άποψης. Νότια, ανάμεσα στα χωριά Τραπεζοντή και Κυδωνιά, ακριβώς δίπλα στο δημόσιο δρόμο από Σπάρτη για Γύθειο, βρίσκεται ένας εντυπωσιακός, απομονωμένος λόφος, πάνω στον οποίο βρίσκεται τώρα το παρεκκλήσι του Αγ. Βασιλείου.

Ο δρόμος από τη Σπάρτη προς τη θάλασσα, μέσω Κροκεών, προς το λιμάνι του Γυθείου πρέπει άλλες εποχές να περνούσε μέσα από την πεδιάδα κοντά σε αυτόν το λόφο. Στην αρχαιότητα περνούσε βέβαια μέσα από τις Αμύκλες, ενώ τώρα περνά δυτικά, πολύ κοντά στο Σκλαβοχώρι. Η θέση αυτού του λόφου από μόνη της θα αρκούσε σχεδόν για να αποδείξει κανείς πως εδώ υπήρχε ένας αρχαίος οικισμός, πιθανώς και ένας ιερός τόπος. Αυτό είναι σίγουρο, αφού στην εκκλησία βρήκα ένα κορινθιακό κιονόκρανο και στους πρόποδες του λόφου ένα θραύσμα μιας κολώνας χωρίς κιονόκρανο με κομμάτι από το θεμέλιο. Στην πόρτα της εκκλησίας έχει τοποθετηθεί με κακοτεχνία ένα κομμάτι του μεγάλου σπαρτιατικού πιστοποιητικού της πόλης CIG i5ii, το οποίο ο Fourmont είχε δει ολόκληρο. Τίποτα δεν είναι λοιπόν πιο απίθανο από το να μεταφέρθηκε η πέτρα από το Αμύκλαιο, που βρισκόταν μιάμιση ώρα μακριά. Θα έχει τοποθετηθεί στον ιερό τόπο, στη θέση του οποίου βρίσκεται ο Αγ. Βασίλειος. Δεν θα έπρεπε λοιπόν αυτός ο ιερός τόπος να αποτελεί απόδειξη της χαμένης ομηρικής πόλης Φάριδος, το Αμύκλαιον των Αμυκλών και το Ελευσίνιον των Βρυσεών;

Ο άλλος δρόμος, τον οποίο ο ίδιος ο Πausanias χαράζει - διότι τη Φάριδα δεν φαίνεται να την έχει επισκεφτεί - οδηγούσε από κάθε σταυροδρόμι νότια της Φελλίας ανατολικά προς την οροσειρά:

Έστι δε εν τω πεδίω Διός Μεσσαπέως τέμενος γενέσθαι δε οι την επίκλησιν από ανδρός λέγουσιν ιερασαμένον τω θεώ.

Η περιοχή ονομαζόταν Μεσσαπέαι: Stephanus Byz. Μεσσαπέαι χωρίον Λακωνικής. Ίσως να μπορεί να οριστεί και αυτός ο ιερός τόπος. Ακριβώς νότια της Φελλίας και δυτικά από το δρόμο Σπάρτης προς Σκλαβοχώρι βρίσκεται μια εκκλησία του Αγ. Γεωργίου πάνω σε ένα λόφο, ο οποίος σχηματίζει τους πρόποδες μιας σειράς που χαρακτηρίζεται από ανωμαλία εδάφους και που τέμνει διαγώνια την πεδιάδα (Phillipson, Peloponnes 214). Η τοποθεσία είναι τόσο χαρακτηριστική, ώστε να μπορεί κανείς να υποθέσει την ύπαρξη οικισμού την

εποχή της αρχαιότητας. Κοντά στην εκκλησία βρίσκεται ένα δωρικό κιονόκρανο και σίγουρα έχει από αυτό το σημείο αφαιρεθεί μια ταφόπλακα που βρισκόταν στο μικρό χωριό Λέλε, βόρεια του ποταμού και η οποία φέρει σε γραφή του πέμπτου ή τέταρτου αιώνα το όνομα Κύναγος. Ο οικισμός είχε φυσικά ένα ιερό τόπο και, αν υποθέσουμε ότι ήταν εδώ το ιερό του Διός Μεσσαπέως, τότε κάτι τέτοιο θα βρισκόταν σε απόλυτη συμφωνία με το δρόμο του Πausanία.

Εντεύθεν εστιν απιούσιν εκ του Ταυγέτου χωρίον ένθα πόλις ποτέ ωκείτο Βρυσέαι.

Εδώ αναζητούσε ωστόσο ο Heberdey ανεπαρκείς εξηγήσεις στην αρχή της περιγραφής και όχι αδικαιολόγητα. Εν τω μεταξύ μπορεί κανείς, πιστεύω, να εκφραστεί πιο θετικά. Είναι σαφές πως ο Pausanίας φάσκει και αντιφάσκει. Εντεύθεν, (δηλ. από τις Μεσσαπέες) «απιούσιν εκ του Ταυγέτου», δεν μπορεί με κανένα τρόπο να ταυτιστεί με το ότι οι Βρυσεές βρίσκονταν στους πρόποδες του Ταυγέτου. Θεωρώ όμως πιθανό να παρερμήνευε ο Pausanίας τις ίδιες του τις σημειώσεις και ότι θα έπρεπε να πει: εντεύθεν απιούσιν εκ της οδού της επί τον Ταυγέτον.

Ευτυχώς σε αυτό το σημείο απομονώθηκε η τοπογραφία του Pausanία μέσω επιγραφών που βρέθηκαν. Μέχρι στιγμής τοποθετούνταν οι Βρυσεές, η «πόλη πηγή» κοντά στο πλούσιο σε νερό χωριό του Αϊ Γιάννη ή λιγάκι νοτιότερα, το Ταλετόν το διέκρινε κανείς σε μια από τις πιο ψηλές κορυφές του Ταυγέτου και το Ελευσίνιο το τοποθετούσε κανείς στην οροσειρά, περίπου κοντά στην Αναβρυτή. Οι δύο τελευταίοι ισχυρισμοί είναι χωρίς αμφιβολία λανθασμένοι. Εδώ επενέβη πρώτα ο Heberdey (Reisen des Paus. 57) με εύστοχη κριτική. Σύμφωνα με τον Lolling (in Iw. Müllers Handbuch III 182) εξήγησε ότι ο Ταλετός «ήταν κάποια από τις απομονωμένες κορυφές, προς τις οποίες υψώνεται το πιο χαμηλό οροπέδιο του Ταυγέτου στην ανατολική πλευρά του, ώστε μετά να πέσει απότομα προς την κοιλάδα.». Σύμφωνα με όλα αυτά, είναι ξεκάθαρο πως μετά από μια τόσο ψηλή κορυφή, η οποία δεν είναι ορατή από τους πρόποδες της οροσειράς, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί η θέση ενός τόπου που βρίσκεται σε αυτούς τους πρόποδες. Πρέπει να ήταν αδύνατο σε μια τέτοια κορυφή, που το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου ήταν καλυμμένη με χιόνι, να υπήρχε θήραμα για κυνήγι. Και τελικά θα ήταν αδύνατο το ιερό των θεών των δημητριακών να βρισκόταν πάνω στην οροσειρά.

(συνεχίζεται)

Ο Ταΰγετος στο έργο του Βρεττάκου

Οι άμεσες αναφορές του Νικηφόρου Βρεττάκου στον Ταΰγετο, και μόνον στον ποιητικό του λόγο, είναι περισσότερες από ογδόντα. Άμεσες εννοώ εκείνες τις αναφορές, στις οποίες ο ποιητής ονομάζει το βουνό. Γιατί υπάρχουν και πολλές άλλες, έμμεσες, όπου το βουνό δεν ονομάζεται, αλλά ανακαλείται από τον αναγνώστη αυτό το συγκεκριμένο και όχι κάποιο άλλο. Ακόμα και από εκείνον τον αναγνώστη που δεν έχει την εικόνα του τόπου στον οποίο γεννήθηκε και έζησε ο ποιητής.

Με την ίδια συχνότητα απαντά ο Ταΰγετος και στο πεζογραφικό του έργο και στην αλληλογραφία του, στο μεγάλο της μέρος τουλάχιστον που έχω διαβάσει.

Είναι χαρακτηριστικό πως ο “Ταΰγετος” έχει τη δική του συλλογή στο έργο του ποιητή με τον τίτλο «Ο Ταΰγετος και η σιωπή» και ξεχωριστή θέση στη Χορωδία, με τα «Ποιήματα για το ίδιο βουνό». Η κριτική έχει επισημάνει την ιδιαιτερότητα αυτού του συμβόλου στην ποιητική του. Όλοι σχεδόν οι μελετητές αναφέρονται σε αυτό (και αυτοτελές δοκίμιο, Πάνου Παναγιωτούνη, Ο Ταΰγετος στο έργο του Νικηφόρου Βρεττάκου).

Απλή και μόνον καταγραφή αυτών των αναφορών θα μας απομάκρυνε από τα όρια που έχει θέσει αυτή η εργασία. Ο Ταΰγετος και οι συμβολικές προεκτάσεις που του προσδίδει το ποιητικό υποκείμενο αποτελούν αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης. Εδώ θα περιοριστούμε σε ορισμένες επισημάνσεις που υπαγορεύονται από τις ανάγκες αυτής της εργασίας.

Ο Ταΰγετος ως σύμβολο απουσιάζει από τις πρώτες συλλογές του Νικηφόρου Βρεττάκου. Και όταν η τοπιογραφία της ποιητικής του τον ανακαλεί, ο αναγνώστης αποστρέφει το πρόσωπό του, καθώς για παράδειγμα, για να δώσει ο ποιητής την εικόνα του βουνού την ώρα που ο ήλιος δύει πίσω από τον όγκο του, παρομοιάζει το χρώμα του ουρανού με *αιμασιά και αίμα* (Κάτω από σκιές και φώτα, 1929) και αλλού την οροσειρά με *παραταγμένο θάνατο* (Η επιστολή του κύκνου, 1937).

Τις διακυμάνσεις του ποιητικού υποκειμένου μέχρι να φτάσουμε στον *Ταΰγετο και τη σιωπή* (1949) αισθητοποιεί, από τα στοιχεία της φύσης, κυρίως η θάλασσα. Πράγμα πολύ φυσικό. Η θάλασσα προσφέρεται περισσότερο για να αποδώσει την τρικυμία ενός «εγώ» που κινείται με οργή μέσα σε έναν προσωπικό στενό ορίζοντα που αρκείται στο να διαμαρτύρεται προκλητικά και στο να αρνείται επιθετικά, χωρίς να προσπαθεί να ξεφύγει από τον κλοιό που το ίδιο έστησε γύρω του.

Στον Ταΰγετο, όπως θα εξομολογηθεί ο ποιητής («Εξομολόγηση στον αναγνώστη»), στρέφεται, όταν παίρνει την απόφαση να επιζήσει έξω από τα στενά όρια του εαυτού του, να μην σκοτωθεί από τον ίδιο του τον εαυτό και να επιχειρήσει την έξοδο από το σκοτάδι με ένα λόγο που θα έχει βιώσει βαθύτατα

και υπεύθυνα την αξία του ελληνισμού και του ανθρώπου. Η δοκιμασία των καιρών αναδημιουργεί τα γόνιμα στοιχεία μέσα του, την ουσία της ζωής. Θα υψωθεί έτσι στον πλανητικό ορίζοντα και θα επιδιώξει την ηθική και αισθητική ανάπλαση του κόσμου. Τη σταθερή αυτή εμμονή στους προσανατολισμούς του και στη ζωή και στην ποίηση θα αποδώσει, ως σύμβολο, με την επιβολή που ασκούν ο όγκος του και η ομορφιά του, ο Ταΰγετος.

Στον *Ταΰγετο και τη σιωπή* έχουν την καταγωγή τους όλες σχεδόν οι συμβολικές προεκτάσεις που θα προσλάβει ο Ταΰγετος κατά τη διάρκεια της ποιητικής του πορείας. Ο ποιητής θα φροντίσει κατά κάποιο τρόπο να τις συμπυκνώσει στα δεκατέσσερα «Ποιήματα για το ίδιο βουνό» της *Χορωδίας* (1988), προτού στραφεί σε άλλου είδους ανακεφαλαιώσεις, όπως στη θάλασσα και στην τελευταία του ποιητική συλλογή, *Συνάντηση με τη θάλασσα* (1991), και στον ήλιο με τη *Μυθολογία του φωτός*, που δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει.

Επειδή σκοπός μας εδώ είναι η συνοπτική παρουσίαση του συμβόλου - Ταΰγετος, έχουμε ως αφετηρία τα «Ποιήματα για το ίδιο βουνό» της *Χορωδίας*. Επιχειρούμε όμως τις απαραίτητες αναδρομές στις προηγούμενες ποιητικές συλλογές, όπου κρίνεται αναγκαίο να επισημάνουμε τη συχνότητα με την οποία μία από τις σημασίες του συμβόλου αυτού απαντά στην ποιητική του Βρεττάκου ή όπου αποκτά προεκτάσεις που ολοκληρώνουν τη μυθολογία του. Η πορεία μας, από το τέλος, δηλαδή από την αρχή, ίσως κρίνεται κάπως ανορθόδοξη. Δικαιώνεται όμως, γιατί πραγματικά διευκόλυνε τη συντομία που επιδιώκουμε εδώ.

Την καταγωγή του συμβόλου πρέπει βέβαια να την αναζητήσουμε στα βιώματα της παιδικής του ηλικίας. Ο Ταΰγετος δεσπόζει στο χώρο της Πλούμισας, όπου έζησε τα παιδικά του χρόνια ο ποιητής. Ο κόσμος που ξανοίχτηκε εκεί στα αθάνα μάτια του παιδιού αποτέλεσε αργότερα τη μυθολογία, το μύθο, του ποιητικού υποκειμένου.

Ο ποιητής όμως ανδρώνεται και ζει μία άλλη πραγματικότητα. Ζει την ατομική του περιπέτεια ως μαθητής στις Κροκεές και στο Γύθειο, ως έφηβος μετά στην Αθήνα. Συγχρόνως ζει την περιπέτεια της φυλής του και την περιπέτεια του ανθρώπου ως δική του, ως προσωπική του, περιπέτεια. Σε καμιά από τις περιπτώσεις αυτές δεν φεύγει από την πραγματικότητα. Συγκρούεται μαζί της, λίγες φορές νικητής, τις περισσότερες ηττημένος. Πάντοτε όμως σε ετοιμότητα για την επόμενη αναμέτρηση. Τη δύναμή του αντλεί από την πίστη πως, έστω και στο απώτερο μέλλον, ο κόσμος εκείνος της αγάπης και της ειρήνης που γνώρισε στην Πλούμισα και που φέρει μέσα του μπορεί να υπάρξει.

Στην εικονοποιία, όχι μόνον του μύθου στον οποίο καταφεύγει ο ποιητής, αλλά και της πραγματικότητας που υποχρεούται να αντιμετωπίσει, πρωτεύοντα ρόλο έχει ο Ταΰγετος.

Αναγκαζόμαστε, επιδιώκοντας τη συντομία που επιβάλλει ο χαρακτήρας αυτής της εργασίας, να σχηματοποιήσουμε εδώ τις προεκτάσεις του συμβόλου.

Ο ρόλος του συμβόλου είναι, νομίζω, διπλός. Αισθητοποιεί καταρχάς πτυχές του μύθου και της πραγματικότητας του ποιητικού υποκειμένου. Συγχρόνως όμως διατηρεί μια «εσωτερικότερη», αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο, σχέση

με την ποιητική του, γιατί αισθητοποιεί πτυχές της ίδιας της τέχνης του. Μορφοποιεί τις δυνατότητές της, τον προορισμό που το ίδιο το ποιητικό υποκειμένο της ορίζει και προσφέρει το μέτρο για να φτάσει στο αισθητικό αποτέλεσμα που εκείνο επιδιώκει.

1. α) Ο Ταΰγετος αισθητοποιεί πτυχές της πραγματικότητας του ποιητικού υποκειμένου.

Το ποιητικό υποκειμένο δεν ταυτίζεται με τον Ταΰγετο. Μετά από μακρόχρονη και επίπονη πορεία και στη ζωή και στην ποίηση φτάνει να στέκεται απέναντι στο βουνό σαν *αδελφό γκρίζο πέτρωμα* («Ποιήματα για το ίδιο βουνό», X).

Η κατάληξη αυτή είναι το αποτέλεσμα μιας πορείας που επιμένει πεισματικά να αντέχει στη ζωή τόσες πληγές όσες βλέπει χαραγμένες και στις πλαγιές του Ταΰγετου. Ταυτόχρονα αγωνίζεται να εξαντλήσει όλες τις δυνατότητες που δίνει ο λόγος, η ποίηση, να βαθύνει μέσα του ακριβώς όσο βαθαίνουν και οι χαράδρες του βουνού. Έτσι, όταν ο ποιητής ονομάζει απόκρημνες τις ρυτίδες του προσώπου του, δεχόμαστε τον επιθετικό προσδιορισμό του φυσικά. Γιατί ο ίδιος αισθάνεται να βαδίζει δίπλα δίπλα με το βουνό. Το αποκαλεί *συνοδοιπόρο* του και την παράλληλη πορεία τους οριοθετεί με προσδιορισμούς που εκφράζουν τα κοινά τους χαρακτηριστικά («Τελευταίες εγγραφές», «Συνοδοιπόροι» από τη συλλογή *Ο διακεκριμένος πλανήτης*).

Ο Ταΰγετος αισθητοποιεί επίσης και την κατεύθυνση αυτής της πορείας, που δεν μπορεί παρά να είναι ανοδική. Αυτό ορίζει το ύψος του βουνού, η ανάτασή του προς τον ουρανό. Στο ποίημα «Το νύχτωμα του αετού» της συλλογής *Θολά ποτάμια* του παραγγέλνει πως θα πεθάνει, αν έστω και μια στιγμή υποθέσει πως σταμάτησε να ανηφορίζει. Το βουνό είναι ο καθρέφτης και ο ποιητής δεν αντέχει να του επιστρέφεται το είδωλο αδύναμο, ανέλπιδο, φοβισμένο. Ό,τι προβάλλει στο βουνό είναι ακριβώς η αγωνιστική διάθεση που το ίδιο το βουνό του υποβάλλει. Φτάνει έτσι το μέσα του φως να συναντιέται με το έξω και να απλώνεται χωρίς όρια γύρω του. («Ποιήματα για το ίδιο βουνό», VI).

Παρόλα αυτά υπάρχουν στιγμές που ο ποιητής κάμπτεται. Η πραγματικότητα είναι τόσο σκληρή που το εγώ αδυνατεί να την αντιμετωπίσει. Ο Ταΰγετος στην περίπτωση αυτή αποτελεί το καταφύγιο του ποιητικού υποκειμένου. Καταφύγιο, όχι για να φύγει από τον κόσμο, αλλά για να παρηγορηθεί, να δέσει τις πληγές, να ανασυντάξει τις δυνάμεις του και να επιστρέψει ισχυροποιημένος στον αγώνα. Στην περίπτωση αυτή ο Ταΰγετος είναι ο αγαθός γέροντας, ο καλός γέρος, ο γέρο παππούς, ο μόνος φίλος που εμπιστεύεται στην εξομολόγησή του. Ακριβώς αυτή η διάσταση εκφράζεται στο πολύστιχο ποίημα «Χτες τη νύχτα ξαναγύρισα στον Ταΰγετο», που ο ποιητής σαράντα χρόνια αργότερα θα συμπυκνώσει επιγραμματικά στους λίγους στίχους της *Χορωδίας* («Ποιήματα για το ίδιο βουνό», IX).

Είχα ανάγκη να υπάρξεις. Να βρω
ν' ακουμπήσω κάπου τη λύπη μου.
Σε καιρούς όπου όλα , πρόσωπα,
αισθήματα, ιδέες, ήταν ρευστά,
χρειαζόμουν μια πέτρα στερεή

ν' ακουμπήσω το χαρτί μου.

β) Ο Ταΰγετος αισθητοποιεί πτυχές του μύθου του ποιητικού υποκειμένου.

Φύση και ιστορία, η ελληνική φύση και η ελληνική ιστορία, έχουν μια σχέση διαλεκτική. Η φύση ανακαλεί το ιστορικό παρελθόν όχι ως μέσον φυγής από τα προβλήματα του παρόντος, αλλά ως δύναμη αντιμετώπισής τους. Φύση και ιστορία αλληλοδιαπερνώνται, μεταγγίζοντας η μία στην άλλη την ποιότητα και την ουσία της. Η συγκίνηση όμως του Βρεττάκου από τον Ταΰγετο δεν είναι η συγκίνηση που του ξυπνάει το ιστορικό παρελθόν. Ο Ταΰγετος παραμένει για τον ποιητή το αιώνιο αρχέτυπο της γαλήνης. Αίρεται και υψώνεται ως σύμβολο σε δείκτη προς τον οποίο τείνει να υψωθεί ηθικά η ανθρωπότητα.

Ο ποιητής βεβαίως δεν πλανάται. Είναι σίγουρος πως η τραγωδία του ανθρώπου θα διαρκέσει πολύ. Πιστεύει όμως πως οι αγώνες για την ευτυχία του ανθρώπου πάνω στη γη θα δικαιωθούν και πως οι στάχτες θα θρέψουν τα λουλούδια. («Το χορικό και το όνειρο», από τη συλλογή *Εκκρεμής δωρεά*).

Στον ενεργό αγώνα για την επίτευξη αυτού του σκοπού μετέχει ο άνθρωπος και ο ποιητής Νικηφόρος Βρεττάκος. Το ποιητικό υποκείμενο αισθητοποιεί αυτό του το ρόλο, το μεσσιανισμό του θα λέγαμε, με τον Ταΰγετο. Το ίδιο σύμβολο προβάλλει το όραμα του ποιητή για την επικράτηση του θείου νόμου που διέπει το σύμπαν, του νόμου της αγάπης, και ως νόμου ρυθμιστικού των ανθρωπίνων σχέσεων «Βραδινή εξομολόγηση» από τη συλλογή *Ηλιακός λύχνος*):

Μετονόμασα σε Ταΰγετο το όρος Αγάπη

2. α) Ο Ταΰγετος ως όραμα της δύναμης και του προορισμού της ποίησης .

Η ποίηση, όπως και κάθε μεγάλη και αληθινή τέχνη, ενώνει τους ανθρώπους. Αν η ποίηση του Βρεττάκου αποτελεί πράγματι μια επικοινωνία της μίας μοναξιάς με την άλλη, αν ερμηνεύει και κατανοεί το ανερμήνευτο και ακατανόητο ον που είναι ο άνθρωπος, αν καταφέρνει να τον παρηγορήσει, τότε ο ποιητής αισθάνεται δικαιωμένος.

Αυτή τη δικαίωση προβάλλει στο μέλλον και αισθητοποιεί ως όραμα ο Ταΰγετος με ποικίλους τρόπους, που κινούνται στην αυτόνομη περιοχή της ποίησης, χωρίς να υπηρετούν άμεσα ηθικές και πολιτικές σκοπιμότητες. Σταχυολογώ ενδεικτικά μερικούς από αυτούς:

Να φτιάξω ένα άσυλο,
μια κιβωτό συνεχώς επιπλεύουσα, όμοια με μιαν
εκκλησιά, στην κορφή του Ταΰγετου
(«Κυκλώνας», από τα «Παραλειπόμενα»)
Ν' αφήσω
ένα μόνιμο ουράνιο τόξο απάνω
από την κορφή του Ταΰγετου
(«Μεταστοιχειώση», από τη συλλογή *Ηλιακός λύχνος*)
ν' αφήσω, για πολλά μάτια αγαπητά μου
του μέλλοντος, ένα μικρό φωτάκι κρεμασμένο

στον λυχνοστάτη Ταΰγετο. Αλληλοΐα
(Από την Ωδή στον ήλιο)
ονειρεύτηκα πως μπορούσε να γίνει
μια εκκλησιά – κέντρο της γης
(«Τα άνθη των ήχων», από το *Διακεκριμένο πλανήτη*)
να διπλώσω σαν ένα
φως στον Ταΰγετο
(«Υπόμνηση για την επιστροφή», από το *Βάθος του κόσμου*)
να χτίσω ένα σπίτι – μια πόλη γεμάτη
δικαιοσύνη, αγάπη, λουλούδια και φως
στην κορφή του Ταΰγετου
(«Επίλογος» από το *Βάθος του κόσμου*).

β) Ο Ταΰγετος γίνεται ενέργημα της ποιητικής του πορείας.

Ο Ταΰγετος γίνεται ενέργημα της συνείδησης του ανθρώπου Νικηφόρου Βρεττάκου, τρόπος ζωής. Ο Ταΰγετος γίνεται επίσης ενέργημα του ποιητή. Αισθητοποιεί την ποιητική του πορεία, της οποίας αποτελεί και τον υψηλότερο αναβαθμό. Ο ποιητής κατατρύχεται από μια ασίγαστη εσωτερική παρόρμηση να εκφράσει με το στίχο του τα ανέκφραστα. Το ανέκφραστο, το μεταλογικό, πρέπει να γίνει ένυλο με τη λέξη, να γίνει ρυθμός και μουσική με το στίχο. Ο όγκος του βουνού, το πέτρινο αυτό αέτωμα του Θεού, το γιομάτο ευγένεια γραμμής και σιωπής, η ουράνια δαντέλα, η σχεδόν κυματίζουσα των γραμμών του, αποτελούν το πρότυπο που κινεί την αισθητική συνείδηση και στο οποίο η τέχνη του τείνει να φτάσει.

Για το νεαρό ποιητή ο Ταΰγετος έχει μια συγκεκριμένη όψη μέσα από την οποία εκφράζεται η ευαισθησία, οι οραματισμοί, η συγκινημένη σκέψη του. Ο ώριμος ποιητής επιστρέφει στον Ταΰγετο, γιατί αναζητάει το σύμβολο που θα εκφράσει το καθολικό που αποτελεί ταυτόχρονα και την πιο βαθιά εσωτερική κατάκτηση του πνεύματός του. Ο ποιητής «ξαναγυρίζει» στον Ταΰγετο όχι από αισθητική ανάγκη, όσο από ηθική, από υπαρξιακή θα έλεγα. Ο Ταΰγετος, όπως ήδη παρατηρήσαμε, αισθητοποιεί την κλίση της ψυχής του προς το υψηλό, το ωραίο και το αληθινό. Η ποίηση είναι ακριβώς αυτό που κατέκτησε μέσα στον αδυσώπητο αγώνα της ηθικής και της αισθητικής του συνείδησης. Ο Ταΰγετος παίρνει τη θέση του αρχέτυπου, όπου επωάζεται η ψυχή του για να γεννήσει την ποίηση και την αγάπη. Είναι η δημιουργία του «τόκος εν καλώ»:

Και γι' αυτό:

μετονόμασα τον Ταΰγετο σε όρος Αγάπη
(«Βραδινή εξομολόγηση», από τον *Ηλιακό λύχνο*)

ή όπως επιγραμματικά θα συνοψίσει στη Χορωδία:
Το ξέρω ότι ήσουν και πριν
γεννηθώ. Το ύψος σου πάντως βγήκε από μέσα μου

(«Ποιήματα για το ίδιο βουνό», XIV)*

Σταύρου Α. Μυλωνάκου

Η Παναίτσα του Δαφνίου

Πηγαίνοντας για τα νότια της Λακωνίας, στο 19ο χιλιόμετρο της εθνικής οδού Σπάρτης – Γυθείου, ακριβώς απέναντι από τον υποσταθμό της ΔΕΗ, οι ταξιδιώτες αντικρύζουν ένα κάτασπρο βυζαντινό εκκλησάκι να στέκεται ανίκητο από το χρόνο. Βρίσκεται δίπλα από το χείμαρρο Ρένια, στην τοποθεσία Τροχάλια ή Παναγιά, του ο-ρίου της πρώην κοινότητας Δαφνίου και το όνομά του είναι «Παναγία η Μολεμένη» ή «Παναίτσα» λόγω του μικρού του σχήματος.

Κτίστηκε, όπως μας πληροφορούν οι ειδικοί, γύρω στα 1300 μ.Χ. και γιορτάζεται κάθε χρόνο τη Δευτέρα της Λαμπρής, εκτός αν η εορτή του Αγίου Γεωργίου μεταφερθεί για τη Δευτέρα του Πάσχα, οπότε η εορτή της Παναίτσας και το σχετικό πανηγύρι της γίνεται την Τρίτη. Πρέπει να τονισθεί εδώ ότι στο πανηγύρι αυτό παλαιότερα, εκτός από την καθολική συμμετοχή των κατοίκων Δαφνίου και Ποταμιάς, συνεόρταζαν εκεί και πολλοί κάτοικοι γειτονικών χωριών όπως: Λυκοβου-νού, Πυρί, Λευκοχώματος, Κυδωνιάς, Ξηροκαμπίου, Καμινίων, Πολοβίτσας, Γορά-νων, Λιαντίνας, Κουρτσούνας, Τάραμας, Κροκεών ακόμη και της Στεφανιάς και του Λάγιου.

Ερχόμαστε στο φοβερό καλοκαίρι του 1825. Παντού σ' όλο το Μοριά επικρατεί γενική αναστάτωση. Ο τρομερός Αιγύπτιος στρατάρχης Ιμπραήμ αλωνίζει τον τόπο, δεν αφήνει τίποτε όρθιο· όπου περνά λεηλατεί, καταστρέφει και καίει. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης προσπαθεί ν' ανασυντάξει και να ενθαρρύνει τον ανύπαρκτο από τη διχόνοια και την απελπισία επαναστατικό στρατό. Στις αρχές Σεπτεμβρίου 1825 ο Ιμπραήμ με 25.000 άνδρες πεζούρα και καβαλαρία ξεκινά από την Τριπολιτσά για τη Λακωνία, με σκοπό να καταλάβει την επαρχία του «Μυσθρός», έτσι λεγόταν τότε η Λακεδαίμονα. Τα παρατηρητήρια, που είχε τοποθετήσει ο Γέρος του Μοριά ειδοποίησαν αμέσως για την κίνηση του εχθρού. Οι Έλληνες οπλαρχηγοί έκαναν μια βιαστική σύσκεψη και αποφάσισαν ν' αντισταθούν στο μοναστήρι των Αγίων Τεσσαράκοντα, ενώ ένα άλλο τμήμα οχυρώθηκε στα χωριά Βέρροια, Βισσαρά και Βαμβακού. Έγιναν πολύωρες συμπλοκές στις παραπάνω θέσεις με πολλές απώλειες του εχθρού. Έπειτα ο Ιμπραήμ κατεβαίνοντας τα χωριά της πέρα Ρίζας έφθασε στο Πυρί, όπου από το Βασιλοπέραςμα του Ευρώτα έφθασε στο Λυκοβουνό, το μεγάλο βυζαντινό κεφαλοχώρι, και στη συνέχεια στην περιοχή Ζένιου. Μοναδική αντίσταση βρήκε στην Κλεισούρα από τους κλεισμένους εκεί, όπως γράφει ο Μανόλης Δρεπανιάς, γενναίους Βρονταμίτες, που τους έκαψε με θειάφι μέσα στο Παλιομονάστηρο.

Μετά το ολοκαύτωμα των Βρονταμιτών ο Ιμπραήμ με ένα τμήμα δέκα χιλιάδων ανδρών περνάει ασταμάτητος και βιαστικός τις περιοχές Ζένιου, Βελανιδιάς και Δαφνίου σκορπώντας γύρω του το φόβο και τον όλεθρο. Οι κάτοικοι των οικισμών που περνούσε από τον πανικό και τη σύγχυση έφευγαν για να κρυφτούν στα δάση και στα σπήλαια και σε πολλές περιπτώσεις ξέχασαν τα μωρά τους μέσα στις κρεμασμένες νάκες τους. Η απελπιστική κραυγή «έρχονται οι Αραπάδες» έκανε τους δυστυχισμένους πατριώτες μας να παραλοίσουν. Μια μαρτυρία ενός αιωνόβιου γέροντα από το Δαφνί, του γέρο Θανάση Ζαγαράκη, που ήταν τότε δεκάχρονο αγόρι έλεγε ότι εκεί που ήταν κρυμμένος είδε το λεφούσι του Ιμπραήμ να περνάει μέσα από το χωριό

---

* Βλ. Ν. Καζαντζάκης - Νικηφόρος Βρεττάκος, Δύο δημιουργοί συνομιλούν μέσα από το έργο τους, εκδόσεις Φιλιπότη, Αθήνα.

και να μην αφήνει τίποτε όρθιο, θυμόταν ακόμη και διηγόταν ότι τα άλογα των Τουρκοαιγυπτίων ήταν τόσο αφρισμένα, που ο αφρός έμοιαζε με χιόνι και ότι έσερναν μαζί τους σκλάβες Ελληνίδες που φώναζαν ζητώντας έλεος και βοήθεια. Τότε παρουσιάστηκε φοβερή πείνα και οι Δαφνιώτες έφαγαν δενδροκορίνα (ψωμί από αλεσμένο φλοιό δέντρων). Ο Ιμπραήμ με το στρατό του στρατοπέδευσε για μια εβδομάδα στο μικρό κάμπο, που είναι γύρω από την Παναίτσα. Εκεί μέσα στο μικρό της χώρο κατά τη διάρκεια της παραμονής τους οι άπιστοι δεν σεβάστηκαν τίποτε, εβίασαν τις αιχμάλωτες Ελληνίδες, κατέστρεψαν τις ωραιές βυζαντινές αγιογραφίες, εμόλυναν την εκκλησούλα και την τελευταία ημέρα έβαλαν φωτιά και την έκαψαν. Από τότε η Παναίτσα μας ονομάστηκε «Παναγία η Μολεμένη» και θεωρείται θαυματουργός, επειδή πολύ γρήγορα τιμώρησε τους βέβηλους κατακτητές που την εμόλυναν.

Μετά το κάψιμο της Παναγίας οι Τουρκοαιγύπτιοι με τον Ιμπραήμ ξεκίνησαν για την Κουρτσούνα. Εκεί συνάντησαν γενναία αντίσταση στον οχυρωμένο πύργο του χωριού από την ηρωική Καπετάνισσα, τη γυναίκα του Στρατηγού Παναγιώτη Γιατράκου, που ήταν κλεισμένη μέσα με όλα τα παιδιά της και 45 αποφασισμένα παλληκάρια. Στον πύργο της Κουρτσούνας η Καπετάνισσα έμεινε κλεισμένη δύο μερόνυχτα και αντιμετώπισε και θάρρος και γενναιότητα τις επιθέσεις του Ιμπραήμ και του πολυάριθμου στρατού του. Παρά τις λυσσαλές εφόδους του ο πύργος κράτησε γερά, οπότε ντροπιασμένος αναγκάστηκε να λύσει την πολιορκία και να φύγει για τα Τρίνησα αφήνοντας πίσω του πάνω από 200 νεκρούς και πολλούς βαριά τραυματισμένους. Η Παναγία η Μολεμένη έκανε το θαύμα της και τιμώρησε αμέσως και παραδειγματικά τους ιερόσυλους και άπιστους εχθρούς, που θέλησαν να την μολύνουν και να την κάψουν.

Φθάνουμε πια στα 1830, στα χρόνια του Καποδίστρια, τότε που η φτώχη μας πατρίδα, έπειτα από σκληρούς και αιματηρούς αγώνες, είχε αποκτήσει την πολυπόθητη λευτεριά της. Τότε, λείει η παράδοση, αρκετοί Δαφνιώτες βοηθούμενοι από μερικούς Ποταμίτες έφεραν υλικά και επισκεύασαν στα γρήγορα το εκκλησάκι, το καθάρισαν, το ασβέστωσαν για να φύγουν οι μαυρίλες από τον εμπρησμό και το γιόρτασαν τη Δευτέρα της Λαμπρής με πολλή χαρά και απερίγραπτο ενθουσιασμό!

Από τότε η Παναίτσα εορτάζεται κάθε χρόνο πανηγυρικά με την καθολική συμμετοχή Δαφνιωτών και Ποταμιτών καθώς και πολλών κατοίκων των χωριών της Κάτω Ρίζας με θεία λειτουργία από τους ιερείς και ψάλτες των δύο χωριών, με κήρυγμα ή ομιλία για το ιστορικό της Παναγίας της Μολεμένης, κληρώσεις για βαπτίσματα παιδιών και πλειοδοτικές δημοπρασίες των αφιερωμάτων. Ακολουθούσαν αγώνες ιππικοί, σκοποβολής, δρόμου, πάλης, φαγοπότι και μεγάλη διασκέδαση με χορούς και τραγούδια, που τις απογευματινές ώρες μεταφερόταν στο Δαφνί που το γλέντι συνεχιζόταν μέχρι το πρωί της επομένης. Θυμάμαι, προπολεμικά στη γιορτή της Παναίτσας τα καλύτερα Δαφνιώτικα και Ποταμίτικα άλογα με τα πλούσια στολίδια τους, τις όμορφες σέλες τους και τα φανταχτερά τους κιλίμια και επάνω τους λαμπροφορεμένους αναβάτες να παρατρέχουν στη Δημοσιά, τις μικρές κινητές Δαφνιώτικες και Ποταμίτικες ταβερνούλες, τους δέκα γύρους τους χορούς, τις πέντε κομπανίες των λαϊκών οργάνων καθώς και τις εντυπωσιακές φιλαρμονικές της Σπάρτης και των Κροκεών. Επίσης δεν ξεχνώ πολλούς συμπατριώτες μου κάθε ηλικίας και τους άλλους πανηγυριώτες με τα γιορτινά τους, καθώς και αρκετούς Ποταμίτες νέους, που τώρα είναι γεροντάκια, με τα καινούργια κουκουλάρικα κοστούμια τους να χορεύουν όλοι μαζί αδελφωμένοι τους λεβέντικους ελληνικούς χορούς και να σκορπούν τη χαρά και τον ενθουσιασμό σ' όλο τον κόσμο του πανηγυριού, που ήταν συγχρόνως και το σπουδαιότερο νυφολάζαρο της χρονιάς. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι προ του 1940 πολλά από τα χωριά μας έτρεφαν μεταξοσκώληκες και τα κουκούλια τα πουλούσαν στις δυο φάμπρικες που υπήρχαν τότε στη Σπάρτη. Στη γειτονική μας Ποταμιά με το νήμα από το μετάξι των κουκουλιών οι επιδέξιες Ποταμίτισσες υφάντρες ύφαιναν με τέχνη ωραιότατα κουκουλάρικα υφάσματα στους σπιτικούς τους αργαλειούς. Με τα υφάσματα αυτά έρραβαν τα περίφημα κουκουλάρικα κοστούμια και φορέματα, που οι νέοι και

οι νέες της Ποταμιάς τα πρωτοφορούσαν με καμάρι στο πανηγυράκι της Παναίτσας. Θυμάμαι πάλι τα παιδιά να χτυπούν ασταμάτητα τη μικρή γλυκόλαλη καμπάνα της Παναίτσας από το πρωί μέχρι το απόγευμα. (Το 1924 οι Δαφνιώτες πρόσθεσαν στο εκκλησάκι μια μικρή μαρμαρίνη αψίδα και εκεί κρέμασαν την παλιά καμπάνα του Αγιώρη). Μετά το καμπανοχτύπημα τα Δαφνιωτάκια και τα Ποταμιτάκια, όσα άφηναν το καμπανόσχοινο, σχημάτιζαν μικρές ομάδες, που συζητούσαν μεγαλοφώνως κάνοντας ατέλειωτες συμφωνίες και διαμάχες για το τσούγκρισμα των αυγών, δηλαδή στα παρτά ή στα φαωτά; Εκεί άκουγες παινεψιές ότι οι σκούντροι είναι από το Δαφνί, ενώ άλλοι υποστήριζαν ότι γερά αυγά κάνουν οι κότες της Ποταμιάς και οι φραγκόκοτες των Καμινίων.

Μεταπολεμικά το πανηγυράκι της Παναίτσας εορτάστηκε με επιτυχία το 1945, το 1950, το 1953, το 1957 και το 1960. Μετά το 1965 άρχισε η παρακμή του. Λίγοι προσκυνητές πηγαίνουν με τα αυτοκίνητά τους και βιάζονται ποιος να πρωτοφύγει για το χωριό του. Εμείς οι ώριμοι πια, αλλά αδιόρθωτοι νοσταλγοί της παλιάς κι αξέχαστης εποχής, της εποχής που στις καρδιές των ανθρώπων περίσσευε η αγάπη ας ευχηθούμε ολόψυχα η Παναγία μας η «Μολεμένη» και Θεαματοργός να είναι πάντα ένα σύμβολο χριστιανικής αγάπης, ομόνοιας και καλής γειτονίας για όλους τους κατοίκους των γειτονικών χωριών και ας μας φωτίσει πολύ, ιδιαίτερα τους νέους, ώστε με συνεχείς προσπάθειες να ξαναζωντανέψουν την όμορφη λαϊκή μας παράδοση και να γιορτάζουμε το πανηγυράκι Της με την παλιά του αίγλη και την προπολεμική του ζωντάνια!

Χαιρετισμός του Δημάρχου Φάριδος

Φαρίτισσες και Φαρίτες,

ένα μεγάλο ευχαριστώ για την εμπιστοσύνη που δείξατε σε μένα και τον συνδυασμό μας «Φάρις – Φελλία» και με εκλέξατε για δεύτερη τετραετία Δήμαρχο Φάριδος.

Να είστε βέβαιοι ότι για άλλη μια φορά θα είμαστε δημιουργικοί κοντά στον πολίτη με όραμα και δημοκρατική συμπεριφορά για ανάπτυξη και πολιτισμό.

Μ' εκτίμηση και αγάπη για το Φαρίτη και τη Φαρίτισσα

Ο Δήμαρχος Παναγιωτουνάκος Παναγιώτης

Δημοτικές εκλογές

Οι εκλογές για την ανάδειξη νέων δημοτικών αρχόντων έγιναν σε δύο γύρους, επειδή κανείς συνδυασμός δεν συγκέντρωσε την πρώτη Κυριακή την απόλυτη πλειοψηφία.

Πρώτη Κυριακή (13 – 10 – 2002):

Συνδυασμός: Φάρις – Φελλία, υποψ. δήμαρχος: Παναγ. Παναγιωτουνάκος: 1751

Συνδυασμός: Φάρις, Κοινωνία Δημιουργίας, υποψ. δήμαρχος: Γ. Πανουτσάκος: 1308

Συνδυασμός: Φάρις, Ισόρροπη Ανάπτυξη, υποψ. δήμαρχος: Ηλ. Λιατσόπουλος: 560

Δεύτερη Κυριακή (18 – 10 – 2002)

Συνδυασμός: Φάρις – Φελλία, υπ. δήμαρχος: Παναγ. Παναγιωτουνάκος: 1820, 52,9%

Συνδυασμός: Φάρις, Κοινωνία Δημιουργίας, υπ. δήμαρχος: Γ. Πανουτσάκος: 1618, 47,06%

Εκλέγονται στο Δημοτικό Συμβούλιο: Συνδυασμός: Φάρις – Φελλία, Δήμαρχος Παναγιώτης Παναγιωτουνάκος, Βλάχος Νικήτας, Χριστοφιλάκος Παναγιώτης, Κοκκορός Ευστράτιος, Πρέβας Δημήτριος, Κονίδης Γεώργιος, Λεονταρίτης Παναγιώτης, Γκολέμης Βρασιδάς, Δικαϊάκος Δημήτριος, Σταθάκου Πολυτίμη, Λάσκαρης Δημήτριος, Γρίττης

Παναγιώτης Τ.Σ. Ανωγείων, Δούκας Γεώργιος Τ.Σ. Γοράνων, Δημακάκος Παναγιώτης Τ.Σ. Λευκοχώματος, Ναστάκος Παρασκευάς Τ.Σ. Παλαιοπαναγιάς. Συνδυασμός: Φάρις, Κοινωνία Δημιουργίας, Γιώργος Πανουτσάκος Υποψήφιος Δήμαρχος, Αλεξανδράκου Ελένη, Τροχάτος Γεώργιος, Σταρόγιαννης Κων/νος, Νικολακάκος Αντώνιος Τ.Σ Άρνας, Αποστολάκος Παναγιώτης Τ.Σ. Δάφνης, Γιαννόπουλος Χρήστος Τ.Σ Ποταμιάς. Συνδυασμός: Φάρις, Ισόρροπη Ανάπτυξη, Ηλίας Λιατσόπουλος Υποψήφιος Δήμαρχος, Ηλιόπουλος Δήμος

Θεοδώρου Στ. Κατσουλάκου

Η περιουσία του μοναστηριού της Γόλας

Η Ευαγγελία Βλογιαννίτη, το γένος Ρηγάκου, είναι σήμερα 97 ετών και κατοικεί στους Γοράνους. Ευτύχησε να μακροημερεύσει και να ιδεί παιδιά και εγγόνια. Ευσεβής γυναίκα συνέδεσε από τα παιδικά της χρόνια τη ζωή της με το μοναστήρι της Γόλας. Επειδή οι συνθήκες σήμερα έχουν μεταβληθεί και το μοναστήρι ουσιαστικά επαναρχίζει τη δράση του, στερημένο όμως όλων των περιουσιακών του στοιχείων, η Ευαγγελία Βλογιαννίτη επιθυμεί να καταθέσει τη μαρτυρία της για την περιουσία και τη ζωή στο μοναστήρι στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1920, ως πράξη ευγνωμοσύνης και οφειλής. Τα στοιχεία που ακολουθούν αποτελούν αναμνήσεις από προσωπικές της διαπιστώσεις και διηγήσεις παλαιότερων:

«Το μοναστήρι είχε περιουσία στην Κωνσταντινούπολη¹, στο Γύθειο², στου Κούμπαρη³ και στο Ξηροκάμπι⁴. Στην περιοχή του Ταυγέτου και ανατολικότερα ιδοκτησία του μοναστηριού αποτελούσαν: η Αλμπανόλακκα (Κονιδάιοι)⁵, η Αρμίτσα 4-5 στρέμματα⁶, ο Κούτουπας, μικρή λάκκα, ο Πετροβορός, μικρή λάκκα, το Στενολάκκωμα, 4 στρέμματα, τα Κηπάρια, 6-7 στρέμματα, η Αρνακιά⁷, 2-3 στρέμματα ποτιστικές πεζούλες, τα Ληνούλια στου Μύτικα το ρέμα, 4 στρέμματα (Ρηγάκος), η Εκκλησιούλα, 6 στρέμματα (Ρηγάκος), η Μουρίτσα κοντά στον Αρνακιά, λάκκες 8 στρέμματα (Κοκκορός), το Δεντράκι, λούρες 4 στρέμματα (Κοκκορός), το Σφενταμάκι, λούρες 4 στρέμματα, οι Αελιάδες, λάκκες 2 στρέμματα, η Τεμπλίτσα, εκεί όπου είναι το νερό του μοναστηριού 6 στρέμματα, τα Μετόχια χαμηλά στη Γυναίκα, 6 στρέμματα, όπου σπέρνανε στάρι, η Καλογριά, ποτιστικές λάκκες, στου Αγιώργη το εικονοστάσι (Εξαρχάκος), η Λάκκα, 12 στρέμματα (Κοκκορός), του Σταθάκου, λούρες 4 στρέμματα, και ο μύλος⁸, όπου άλεθαν τα τρίτα, όπως τα έλεγαν.

Σ' όλα αυτά τα κτήματα και άλλα που νοικιάζονταν έβοσκαν οι δύο στάνες (μία με πρόβατα και άλλη με γίδια) και τα βόδια. Γύρω στο μοναστήρι οι καλόγεροι έτρεφαν πάνω από 100 κότες. Τρεις φούρνοι δούλευαν συνέχεια. Δυο χρησιμοποιούνταν για ψωμί (50 – 60 σομόνια) και ο τρίτος για τα ψητά, σε ειδικές περιπτώσεις. Στο τραπέζι κάθε μέρα κάθονταν πολλοί. Κανείς δεν έφευγε χωρίς να γνωρίσει την πλούσια μοναχική φιλοξενία. Ηγούμενος ήταν τότε ο Ιερόθεος, και καλόγηροι ο παπα Αντώναρως, ο Γεράσιμος, ο Ιωαννίκιος και ο γερο Γιάννης».

¹ Πράγματι, από πατριαρχικό γράμμα του 1720 συνάγεται ότι ο ναός της Παναγίας που υπήρχε στο Διπλοκινότιο της Κωνσταντινουπόλεως ανήκε στο μοναστήρι της Γόλας. Το έγγραφο αυτό είδε ο ερευνητής Ε.Ι. Δράκος (Μοναί Ελληνικά, Λακεδαιμονιακά, Ιερός Σύνδεσμος 7 (1901 – 1902)94, όταν επισκέφτηκε το μοναστήρι.

² Το μοναστήρι είχε δυο μετόχια, στο Πριτσιώτικο και στου Λάγιου, και σημαντική περιουσία στην ευρύτερη περιοχή του Γυθίου, όπως στα Σκυφιάνικα, το Βαλτάκι, του Καρβελά, την Κουτουμού, στις Ράχες κ.α., βλ. Θ. Κατσουλάκου – Β. Ασημομάτη, Το μοναστήρι της Γόλας, Αθήνα 1991, σ. 50.

³ Μέχρι το 1922 το μοναστήρι του Κούμπαρη αποτελούσε μετόχι της Γόλας, Θ. Ν. Σιμόπουλον, Η ιερά μονή Ζερμπίτσης Εκδ. Γρηγόρη, εν Αθήναις 1966, σ.150.

⁴ Εκτός από το μετόχι του Αγίου Νικωνα, στο μοναστήρι ανήκαν και δυο μεγάλα κτήματα, ένα στη θέση Αλώνια, όπου σήμερα το ελαιοπεστήριο του Γεωργικού Συνεταιρισμού, και άλλο στη θέση Καλογερόμαντρα.

⁵ Στην παρένθεση περιλαμβάνονται οι οικογένειες στις οποίες περιήλθαν τα κτήματα.

⁶ Η έκταση των κτημάτων παρατίθεται κατά προσέγγιση.

⁷ Πρόκειται για τον (ή την) Λαρνακιά, τοπωνύμιο με ιδιαίτερη ιστορική σημασία.

⁸ Πρόκειται για το μύλο κάτω στο ποτάμι της Ρασιάς, κοντά στην Κουμουστά, βλ. Ελένης Δ. Μπελιά, Μοναστηριακά Λακωνίας, Λακωνικά Σπουδαί 1(1972)351.

Κωνσταντίνου Μιχαλακάκου (Κωτσάρα)
Καταγωγή οικογένειας Μιχαλακάκου Ξηροκαμπίου

Η οικογένεια Μιχαλακάκου κατάγεται από την Κουμουστά, ενώ η οικογένεια Μιχαλάκου από τα Καλάβρυτα.

Στην Κουμουστά απέναντι από το μαγαζάκι είναι το σπίτι. Αυτό άνηκε στο Μιχάλη Μιχαλακάκο. Αυτός ήταν γιος πολύ παλιάς κουμουστιώτικης οικογένειας με το όνομα Καραδόντης – Μιχάλης – Μιχαλακάκης έμεινε Μιχαλακάκος. Το σχέδιο του σπιτιού, όπως ήταν τότε, το μαρτυράει το σπίτι του Μιχαλακάκου που είναι στο μέσο. Το βόρειο τμήμα το είχε πάρει προίκα ο Μπομπότσης – σήμερα έχει κατεδαφιστεί – και το νότιο πέρασε διαδοχικά σε Γενεράλη – Ορφανάκο.

Μιχαήλ Καραδόντης (Καραδόντης): Απόκτησε τρία αγόρια: το Θανάση, το Γιώργο, και τον Παναγιώτη – κορίτσια δεν ξέρω αν είχε. Ο Αθανάσιος απόκτησε τέσσερα αγόρια: το Μιχάλη, το Γιώργο, το Νικόλαο (Κάρκατζη) και τον Τσιτσή – κορίτσια δεν ξέρω αν είχε. Ο Γιώργος δεν απόκτησε κληρονόμους. Ο Παναγιώτης ένα αγόρι το Γιάννη. Ο Μιχάλης απόκτησε τρία αγόρια: τον Αντώνη, τον Παντελή και τον Αριστοτέλη –και δυο κόρες την Κατερίνη και την Ελένη. Ο Παντελής απόκτησε μια κόρη και ο Αριστοτέλης πέθανε νέος. Ο Γιώργος απόκτησε τρία αγόρια: το Σταύρο, τον Αντώνη και το Δημήτρη. Ο Γιάννης απέκτησε τον Παναγιώτη, κορίτσια δεν ξέρω αν είχε. Ο Αντώνης του Μιχάλη απόκτησε δύο αγόρια: τον Ηλία και τον Κώστα και τρεις κόρες: Τασία, Χρυσούλα και Ματίνα.

Κωνσταντίνος Μιχαλάκος (Κωτσάρας)

Σωκράτη Π. Βαφάκου Τα τσαγκάρικα του Ξηροκαμπίου *

Στη σημερινή εποχή ένα ζευγάρι παπούτσια είναι απλή υπόθεση στην κατασκευή. Κατασκευάζονται σε εργοστάσια σε μαζικές γραμμές παραγωγής με την τελευταία λέξη της τεχνολογίας και πουλιούνται μαζικά στον κόσμο. Στις πρώτες όμως δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, όταν η τεχνολογία και τα σύγχρονα μηχανήματα ήταν ανύπαρκτα, υπήρχαν ορισμένοι τεχνίτες, οι οποίοι στον πάγκο και το εργαστήρι τους κατασκεύαζαν κατόπιν παραγγελίας παπούτσια δερμάτινα και κυρίως επισκεύαζαν φθαρμένα και τρυπημένα παπούτσια. Λόγω φτώχειας, η κατασκευή ενός καινούριου ζευγαριού παπουτσιών ήταν σπάνιο φαινόμενο. Εθεωρείτο πολυτέλεια ένα δεύτερο ζευγάρι παπούτσια. Για το λόγο αυτό οι μαστόροι, οι λεγόμενοι τσαγκάρηδες, κατόπιν παραγγελίας κατασκεύαζαν καινούρια υποδήματα. Συνήθως έστηναν τον πάγκο τους στο τσαγκάρικό τους και με τη βοήθεια εργατών και παραγίων επισκεύαζαν τα χαλασμένα παπούτσια των ανθρώπων. Πόσες φορές οι τσαγκάρηδες δε γύριζαν στα γύρω χωριά για να επισκευάσουν τα παπούτσια των ανθρώπων. Κάθε περιοχή της Ελλάδας είχε τσαγκάρικα και φυσικά το Ξηροκάμπι δεν θα μπορούσε ν' αποτελέσει εξαίρεση. Στο Ξηροκάμπι τσαγκάρικο είχε ο Ιωάννης Παναγέας απέναντι από κει που βρίσκεται σήμερα το χρωματοπωλείο του κ. Μανδραπήλια. Τσαγκάρικο είχαν τα αδέρφια Νίκος και Αργύρης Καλιανιώτης και το είχαν στο κτίριο που ανήκε στον Παναγιώτη Κυριακάκο. Αργότερα στο ίδιο μέρος είχε το τσαγκάρικό του ο Γιάννης Αλεξάκης, ο οποίος είχε νυμφευτεί την κόρη του Αργύρη Καλιανιώτη. Ο Παναγιώτης Χριστόπουλος είχε τσαγκάρικο στο κτίριο που ανήκε στον Ναπολέοντα Ανδρεάκο. Στα Κατσουλαίικα είχε τσαγκάρικο ο Ευάγγελος Κρητικός, ενώ απέναντι από το φούρνο του Νικολακάκου είχε στήσει το τσαγκάρικό του ο Παναγιώτης Καλιανιώτης, ο οποίος ζει σήμερα στη Σπάρτη. Τέλος τσαγκάρικο είχε ο Γιώργης Σταρόγιαννης, 96 ετών σήμερα, ο οποίος ζει στο Ξηροκάμπι. Το πρώτο του τσαγκάρικο ήταν στο σπίτι του Αραχωβίτη. Το 1933, έχοντας ήδη 10 χρόνια στην τέχνη του τσαγκάρη, πήγε πλέον στην πλατεία και άνοιξε μαγαζί δίπλα στον Βαγγέλη Λιακάκου το σπίτι.

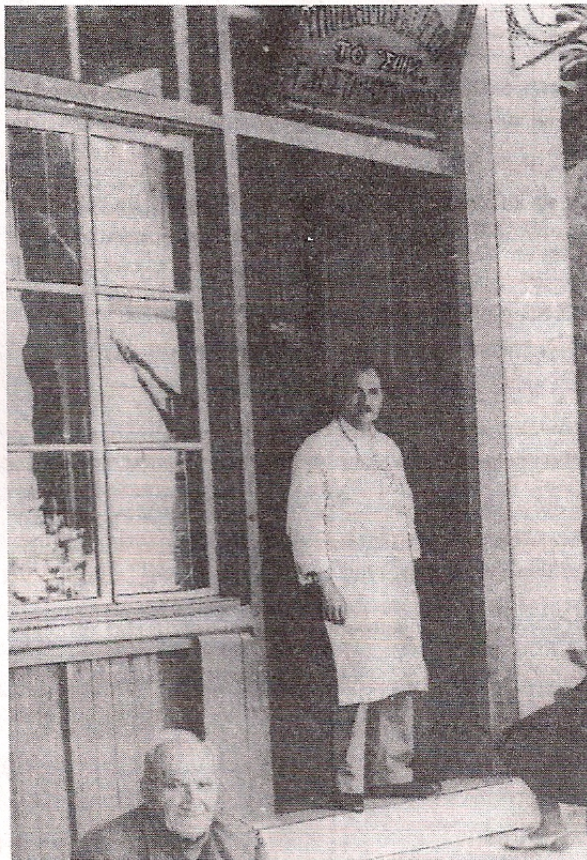
Ο μπαρμπα Γιώργης Σταρόγιαννης αποσύρθηκε, όταν συμπλήρωσε 45 χρόνια αγάπης για την τέχνη του. Είναι ο μόνος τσαγκάρης μαζί με τον μπαρμπα Παντελή Σκληρό που ζει πλέον στα Κατσουλαίικα. Όπως όλοι οι τσαγκάρηδες, έτσι κι αυτός είχε στο τσαγκάρικό του αρκετούς εργάτες, γύρω στους 20. Ενδεικτικά μου ανέφερε μερικούς: Παντελής Σκληρός, Παντελής Φραγκής, Ηρακλής Κομνηνός, Κωνσταντίνος Χρυσικός, Λιάς Χίος, Γιάννης Φιλόσοφος που κι αυτός ήταν καλός μπαλωματής, όπως και οι προαναφερθέντες. Υπήρχαν βέβαια και πολλοί άλλοι τεχνίτες, οι οποίοι δούλευαν με μεράκι και μαστοριά στα τσαγκάρικα του Ξηροκαμπίου. Ο μπαρμπα Γιώργης Σταρόγιαννης, την περίοδο της κατοχής ήταν ο

---

* Σημ.: Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον μπαρμπα Γιώργη Σταρόγιαννη και τον μπαρμπα Παντελή Σκληρό για τις πληροφορίες που μου έδωσαν γι' αυτό το παραδοσιακό επάγγελμα. Από τις διηγήσεις των παλαιότερων συμπληρώνουμε τις γνώσεις μας εμείς οι νεότεροι για τη λαογραφία και τον πολιτισμό του τόπου μας.

μόνος στο Ξηροκάμπι που μπορούσε να κατασκευάσει τις λεγόμενες γερμανικές μπότες ή βακέτες.

Οι τσαγκάρηδες κατασκεύαζαν κατόπιν παραγγελίας τα παπούτσια. Τα παπούτσια ταιριάζανε στα πόδια συγκεκριμένου ανθρώπου που τα παράγγελλε. Αρχικά έπαιρναν τα μέτρα με τη μεζούρα. Για να δώσουν το σχήμα του παπουτσιού στα κατεργασμένα δέρματα και τη σόλα, τα προσαρμόζανε σε μια ειδική φόρμα για παπούτσι, το λεγόμενο καλαπόδι. Προηγουμένως βέβαια έκοβαν τα δέρματα με τη φαλτσέτα, ή αν επρόκειτο για λεπτά δέρματα, με τον κόφτη. Αυτά τα δύο εργαλεία τ' ακόνιζαν με ένα ειδικό εργαλείο, το ματσάκι. Τα κομμάτια αυτά δέρματος τα τοποθετούσαν στο καλαπόδι και από κάτω είχαν το βάρδουλο, κάτι σαν σόλα. Με τις σπράγγες, οι οποίες ήταν μικρά «τελάκια», σαν καρφάκια μικρά δηλαδή, τις καρφώνανε στα δέρματα.

Ο μάργα Γιώργης Σταρόγιαννης έξω από το υποδηματοποιείο του

Αφού η όλη κατασκευή αποκτούσε το σχήμα του παπουτσιού κι είχε «μανταριστεί» το δέρμα στο καλαπόδι, τις έβγαζαν τις σπράγγες και τις πετάγανε και εκεί που ήταν οι σπράγγες, γαζώνανε το δέρμα με το σουβλί το γαζωτικό. Μετά, για να στερεώσουν τα τακούνια στα παπούτσια, ανοίγανε μια τρύπα μέσα για να μπει η ξυλόπροκα, που κατασκευαζόταν από κομμάτι σανιδιού. Το εργαλείο

με το οποίο άνοιγαν την τρύπα ονομαζόταν κατσαπρόκι. Αφού στερέωναν το τακούνη με την ξυλόπροκα, το κάρφωναν με καρφιά, τα λεγόμενα τελάκια, τα οποία ποίκιλλαν σε μέγεθος. Για να μη φθείρονται εύκολα τα παπούτσια και ειδικά οι μπότες, κάρφωναν δυο πεταλάκια, ένα στη μύτη κι ένα στο πίσω μέρος του παπουτσιού.

Γύρω – γύρω στο παπούτσι, εκεί που το δέρμα συναντά τη σόλα, οι τσαγκάρηδες κάνανε διάφορα κεντίδια διακοσμητικά, κάνοντας στα σημεία αυτά διάφορες χαρακιές με το δίσπατο. Η κατασκευή του παπουτσιού ολοκληρωνόταν με το γυάλισμα της σόλας, του τακουνιού και του κάτω μέρους του παπουτσιού από τρία εργαλεία με λεία επιφάνεια, τη μακινέτα, το καμαρέτο και το λαμπούγιο. Ειδικά για το γυάλισμα του τακουνιού οι τεχνίτες πύρωναν πρώτα το εργαλείο γυαλισματος στη φωτιά, σ' ένα μικρό τενεκεδάκι. Ένα τέτοιο ζευγάρι δερμάτινα παπούτσια χρειαζόταν μια μέρα να κατασκευαστεί από έναν έμπειρο τεχνίτη.

Η κατασκευή ενός ζευγαριού παπούτσια απαιτούσε μεγάλη μαστοριά και τέχνη. Ένα περιστατικό αποδεικνύει αυτό: κάποιος πελάτης από την Ποταμιά έκανε παζάρια στον μπαρμπα Γιώργη Σταρόγιαννη για ένα ζευγάρι. Ο μπαρμπα Γιώργης, για να του δείξει πόσο καλά παπούτσια θ' αγόραζε, έβαλε τα παπούτσια στους ζυγούς οι οποίοι ισορρόπησαν πλήρως. Τα παπούτσια ήταν ισοβαρή, κάτι δύσκολο να γίνει, διότι ήταν χειροποίητα.

Βέβαια, όπως ήδη επισημάναμε, το βασικότερο έργο τους ήταν επισκευαστικό. Μπαλώνανε τρύπια και ξαναφτιάχνανε κατεστραμμένα, φθαρμένα παπούτσια. Κάθε φορά που 'χε παζάρι ερχόντουσαν άνθρωποι από τα γύρω χωριά και τα ορεινά και επισκεύαζαν τα παπούτσια τους στους τσαγκάρηδες που έστηναν τον πάγκο τους στην πλατεία του Ξηροκαμπίου. Πολλές φορές οι τσαγκάρηδες περιόδευαν στα χωριά και μπάλωναν επί τόπου τα παπούτσια. Όταν τρύπαγε η σόλα, την μπάλωναν με ένα κομμάτι δέρμα. Όταν το δέρμα τρύπαγε, έβαζαν το παπούτσι στο καλαπόδι και το μπάλωναν με τη φόλα, ένα κομμάτι δέρμα.

Στις αρχές του αιώνα, τις πρώτες δεκαετίες, όταν δεν υπήρχε το οχτάωρο εργασίας, οι εργάτες στα τσαγκάρικα δούλευαν πολλές ώρες την ημέρα (10 – 15) και άλλες φορές ξενύχταγαν στη δουλειά τους, δίχως να τους αναγνωρίζονται επιπλέον μεροκάματα και υπερωρίες από τ' αφεντικά. Ήταν δύσκολες οι συνθήκες εργασίας στα τσαγκάρικα, οι οποίες όμως έγιναν πιο ανθρώπινες, όταν κατοχυρώθηκε το δικαίωμα για οχτάωρη εργασία, για το οποίο είχαν γίνει πολλοί αγώνες σε όλο τον κόσμο.

Σήμερα κανείς στο Ξηροκάμπι δεν ακολουθεί την τέχνη του τσαγκάρη. Οι παλιοί είτε έχουν πεθάνει είτε έχουν αποσυρθεί πλέον (Γ. Σταρόγιαννης, Π. Σκληρός, Π. Καλιανιώτης), ενώ οι νεότεροι δεν έχουν το μεράκι να συνεχίσουν το επάγγελμα αυτό. Εξάλλου, τώρα πλέον υπάρχουν βιομηχανίες παπουτσιών που κατασκευάζουν με μηχανήματα πολλά ζευγάρια υποδήματα σε χαμηλό κόστος. Πολύ σύντομα δυστυχώς το επάγγελμα του τσαγκάρη θα εξαλειφθεί πλήρως σ' όλη την Ελλάδα, μια και θ' αποσυρθούν και οι τελευταίοι τεχνίτες.

Δημητρίου Γ. Λάσκαρη

Ένας πρωτοπόρος κηπουρός: Γεώργιος Β. Λάσκαρης (Μέγας)

Γεννήθηκε στα Λασκαραίικα, συνοικία του Ξηροκάμπιου, το 1892. Το 1909 μετανάστευσε στον Καναδά, σε ηλικία 17 ετών. Εκεί εργάστηκε δεκατρία χρόνια – είχε δικό του ζαχαροπλαστείο – και επέστρεψε στη γενέτειρα το 1922. Το 1924 δημιούργησε οικογένεια με την Παναγιώτα το γένος Αναστασάκου από τα Καμίνια και διέμενε μόνιμα στο Ξηροκάμπι. Ανήσυχος, δραστήριος, ρωμαλεότατος και

υγιέστατος καθώς ήταν, αποφάσισε να γίνει επαγγελματίας κηπουρός. Τα κηπευτικά σπάνιζαν τότε γιατί στο Ξηροκάμπι δεν υπήρχε νερό. Το 1933 προβαίνει στην ανόρυξη βαθούς φρέατος για ν' αντλεί εξ αυτού νερό ύδρευσης και άρδευσης. Το πηγάδι είχε βάθος εννέα μέτρα και άφθονο και δροσερό νερό. Επ' αυτού εγκατέστησε αντλητικό μηχάνημα το «μαγγάνι» ή «μαγγανοπήγαδο» το 1934, και αμέσως άρχισε η εντατική καλλιέργεια κηπευτικών.

Τη βαριά δουλειά την έκανε το μουλάρι ή το άλογο, το οποίο ήταν ζεμένο επί μανέλλας (κοντάρι ξύλινο τετράγωνο περασμένο επί τετράγωνης οπής στο άνω μέρος του κάθετου κεντρικού άξονα του μαγγανιού, συνδεομένου με οριζόντιο άξονα επί του οποίου είχαν προσαρμοστεί τα κουπιά.

Στρεφομένου του κάθετου άξονα εκ της περιστροφής γύρω από το πηγάδι που έκανε το ζώο, μετέδιδε περιστροφική κίνηση επί του οριζόντιου

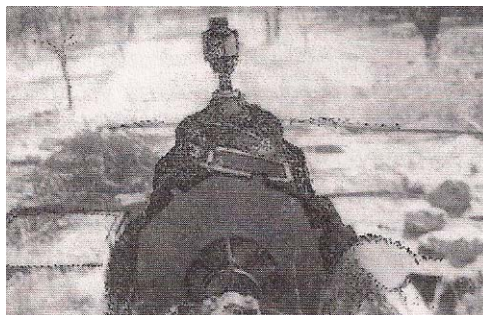
άξονα που κινούσε τα κουπιά, τα οποία από δεξιά κατέβαιναν ανάποδα μέχρι το νερό και με το ημικύκλιο που διέγραφαν μέσα σ' αυτό, γέμιζαν, ανέβαιναν από αριστερά και χύνονταν σε σιδερένια λεκάνη κάτω από τον κύλινδρο των κουπιών, και τα νερά φέρονταν έξω από το στόμιο του πηγαδιού). Αυτό ήταν το πρώτο μαγγανοπήγαδο της περιοχής.

Καλλιεργούσε όλα τα κηπευτικά: πατάτες, ντοματιές, αγγουριές, κολοκυθιές, μελιτζάνες, μπάμιες, πιπεριές, μαρούλια, σινάπια, σέλινα, μαπολάχανα, κουνουπίδια, αντίδια σε χώρο συνολικά έξι στρεμμάτων. Τα προϊόντα του ήσαν νοστιμότατα και περιζήτητα, καθώς λίπαινε τα φυτά μόνο με κοπριά αιγοπροβάτων. Στην αγορά καθημερινά πουλούσε πρωί και απόγευμα. Ήταν ένα κινητό μανάβικο. Στο σπίτι σωστό πανηγύρι από πελάτες. Μία ζυγαριά (παλάντζα) σε συνεχή λειτουργία.

Η πρωτοπορία του αφορούσε στην καλλιέργεια της ντομάτας. Είχε ένα δικό του σύστημα πρωτόγονου θερμοκηπίου, που σηματοδότησε ως σκέψη το μετά πολλές δεκαετίες σύγχρονο θερμοκήπιο. Φύτευε τις δικές του ντομάτες με δικό του

«φυντάνι», φυτώριο, πολύ νωρίς, πρόωρα, στο πρώτο πενθήμερο του Μάρτη για να έχει πρόωρη παραγωγή. Το Μάρτη, όμως, κάνει ακόμη κρύο και τη νύχτα έχει παγωνιά. Το πρόβλημα το αντιμετώπιζε με τον ακόλουθο τρόπο: είχε στη διάθεσή του 1000 περίπου κεραμίδια, όσες ήταν και οι ντοματιές που θα φύτευε, από τα παλιά, που ήταν πλατύτερα και μακρύτερα. Οι ντοματιές φυτευόνταν στο μέσο μιας αυλακιάς, η οποία ήταν πλάτους τριανταπέντε περίπου εκατοστών. Επί των οχθών της αυλακιάς ακουμπούσε το κεραμίδι και σκέπαζε τη ντοματιά. Το βράδυ, με την πτώση του ηλίου, τα παιδιά του σκέπαζαν την ντοματιά, το πρωί, με την ανατολή, ξεσκέπαζαν. Αυτή η διαδικασία κρατούσε μέχρι τις αρχές Απρίλη. Οι ντοματιές ήταν ανθισμένες και «έδεναν» τον καρπό. Το πρώτο πενθήμερο του Ιουνίου συνέλεγε το «πρωτολούδι», καρπών ωριμασθέντα πρώιμα. Τροφοδοτούσε όλη τη γύρω περιοχή και η προσφορά του στον τόπο ήταν μεγάλη. Βασικοί συντελεστές ήταν το άφθονο νερό, το μαγγανοπήγαδο και η εργατικότητα όλης της οικογένειας. Την κηπουρική ο Γιώργης ο «μέγας» την θεράπευσε επί 26 συναπτά έτη, με ιδιαίτερη αγάπη και μεράκι. Ήταν ο πρώτος συστηματικότερος κηπουρός της περιοχής.

Το προσωνύμιο «μέγας» δεν αναφερόταν στον ίδιο, παρότι ήταν μεγαλόσωμος, αλλά στο μικρόσωμο πατέρα του Βασίλη, το δεινότερο σκοπευτή και κυνηγό. Γύρω στα 1870, ο Βασίλης Λάσκαρης του Δημητρίου, 24 ετών τότε, ήταν ενταγμένος σε μια ομάδα ενόπλων, που γύριζε στον Ταΰγετο για να φυλάει, τάχατες, την περιοχή από ληστές, με ομαδάρχη κάποιο Γιατράκο από την ορεινή περιοχή. Τους αγροφύλακες μάλλον παρίσταναν, γιατί ληστές, με την κύρια σημασία της λέξης, ουδέποτε υπήρξαν στον Ταΰγετο. Κάτι ζωοκλέφτες ήταν... Βρίσκονταν, λοιπόν, στο δάσος της Βασιλικής. Σε απόσταση εκατό μέτρων περνούσε κοπάδι γιδιών. Μπροστά ένα καλοθρεμμένο «γκιοσέμι», ο αρχηγός του κοπαδιού. Και ο Γιατράκος: «Δεν το βαράτε να το βράσουμε;». Φύλαγαν την περιοχή από τους κλέφτες και ήσαν οι ίδιοι κλέφτες! Τού ριξαν μπαλωτιές οι τρεις – τέσσεροι καλύτεροι. Κανένα αποτέλεσμα! «Ρίξε και συ, Βασίλη». Τού ριξε με τη μακριά τουφέκα του. Το βόλι στο κεφάλι του γκιοσεμιού. Και ο Γιατράκος: «Άιντε... Είσαι ασυναγώνιστος, είσαι «μέγας». Έτσι το κληρονόμησε το παρατσούκλι και όλοι στο Ξηροκάμπι τον φώναζαν μ' αυτό. Ήταν σήμα κατατεθέν: μέγας, ο κηπουρός.

Το μαγγάνι του Μέγα

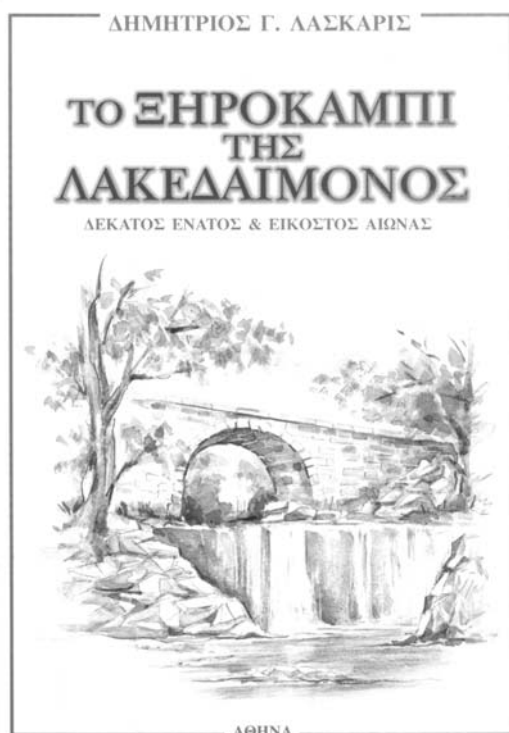
Καλομοίρας Κουτσουμπού – Κονίδη

Παρουσίαση βιβλίου: «Το Ξηροκάμπι της Λακεδαίμονος, δέκατος ένατος και εικοστό αιώνας»

Τις γιορτές των Χριστουγέννων κόσμησε περισσότερο η πνευματική εκδήλωση που έγινε στο Δημαρχείο του Ξηροκαμπίου.

Παρουσιάστηκε το βιβλίο του φιλόλογου κ. Δημ. Λάσκαρι «Το Ξηροκάμπι της Λακεδαίμονος 19^{ος} και 20^{ος} αιώνας». Το πόνημα τούτο του κ. Λάσκαρι αποτελεί την πνευματική του κληρονομιά για τους συγχωριανούς του.

Αποτελείται από 381 σελίδες, εκ των οποίων οι 281 αφιερώνονται στον Ταύγετο, το Γεφύρι, την Κουμουστά, Αρκασιά, Μούσγα, Λασκαραίικα, Λιακαίικα, Κατσουλαίικα και στην ιστορία του χωριού από τότε που πρωτοοικίστηκε μέχρι σήμερα.

Γεγονότα, ήρωες, επαγγέλματα, έθιμα, η ζωή του χωριού στο πέρασμα των χρόνων.

Σ' αυτό το βιβλίο καταγράφονται και διασώζονται πια οι μνήμες των δικών μας ανθρώπων, που εκπλήρωσαν το χρέος τους προς την πατρίδα στους τελευταίους πολέμους. Οι γονείς μας, οι παππούδες μας. Τα σημειώματα συνοδεύονται από ιστορική φωτογραφία εκάστου.

Το τέταρτο μέρος αφιερώνεται στους «Περί την επιστήμην εντρυφήσαντας» Ξηροκαμπίτες. Αναφέρονται τα ονόματα όσων συγχωριανών ασχολήθηκαν με τα γράμματα ή τις τέχνες προσφέροντας στο χωριό και γενικότερα.

Όλα τούτα που καταχωρεί ο συγγραφέας και θα διασώζονται πλέον ανά τους αιώνες αποτελούν θησαυρό για μας και τα παιδιά μας. Ιδιαίτερα για αυτά, αφού το βιβλίο από τώρα μπορεί

να κατατάσσεται στα ιστορικά βιβλία και θα αποτελεί πηγή πληροφοριών.

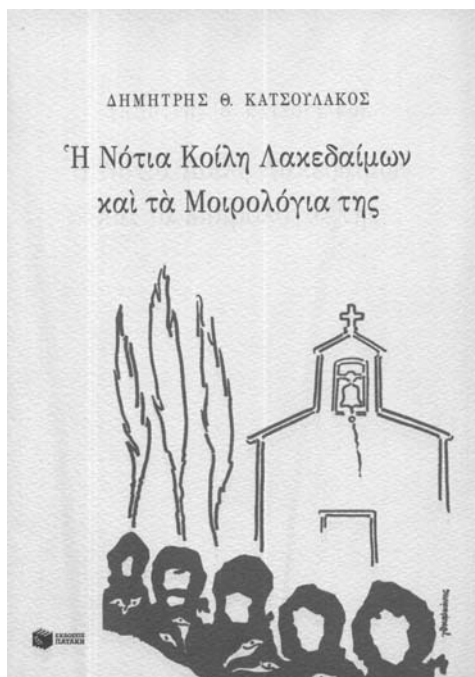
Το πέμπτο μέρος αφιερώνεται σε σύντομη παρουσίαση της Ελληνικής Γραμματείας. Συμπεριλαμβάνονται «δράγματα σοφίας», ομαδοποιημένα, καθώς σύντομες βιογραφίες των μεγάλων της Ελλάδας, που άφησαν έργο διαχρονικό.

Η ανάγνωση του βιβλίου είναι μια όαση πνευματική στην ατέλειωτη πνευματική ερημιά που μας προσφέρεται σήμερα πανταχόθεν.

Παρουσίαση βιβλίου: «Η Νότια Κοίλη Λακεδαίμων και τα Μοιρολόγια της»

Στις 13 Φεβρουαρίου 2003 στο βιβλιοπωλείο Πατάκη (Ακαδημίας 65, Αθήνα) έγινε η παρουσίαση του βιβλίου του Δημήτρη Θ. Κατσουλάκου, *Η Νότια Κοίλη Λακεδαίμων και τα Μοιρολόγια της*. Για το βιβλίο μίλησαν οι κ.κ. Δικαίος Βαγιακάκος, δ.Φ., Επιτ. Διευθ. του Κέντρου Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών και Πρόεδρος της Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Γεώργ. Θ. Καλκάνης, Καθηγ. Φυσικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αναστ. Κυρκίνη, Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, Διονύσιο;

Μαυρόγιαννης, Καθ. Κοινωνιολογίας και πρ. Πρύτανης του Δημοκρίτειου Πανεπιστ. Θράκης, Κων. Μπεκιάρης, Προ του Συλλόγου των εν Αττική Λακεδαιμονίων και η Αικ. Πολύμερου-Καμηλάκη, Διευθ. του Κέντρου Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών.

Το βιβλίο χωρίζεται σε πέντε μέρη.

Στο 1ο μέρος παρατίθενται ιστορικά στοιχεία από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, με τα οποία στοιχειοθετείται η άποψη περί ενότητας του χώρου που καταλαμβάνουν τα χωριά των ανατολικών πλευρών και υπορειών του Ταυγέτου καθώς και της συνεχόμενης πεδιάδας. Πρόκειται για τα χωριά: Ανόγεια, Παλιοπαναγιά, Τραπεζοντή, Καβουράκι, Λευκόχωμα, Κυδωνιά, Λιακαίικα, Μούσγα, Κατσουλαίικα, Παλιοχώρι, και Καμίνια, μαζί με τα ακατοίκητα σήμερα: Μπολιάνα, Διπόταμα, Τόριζα, και Κουμουστά, τα οποία έχουν κοινό γλωσσικό, κοινωνικό και ιστορικό υπόβαθρο, και των οποίων την ενότητα εκφράζει ο νεολογισμός: Νότια Κοίλη Λακεδαίμων.

Το 2ο μέρος καλύπτει ο κόσμος του μοιρολογιού, η προβληματική του θανάτου και ο επακόλουθος θρήνος. Το 3ο περιέχει 111 μοιρολόγια, τα οποία υπομνηματίζονται με ποικίλα σχόλια ιστορικού, γλωσσικού και λαογραφικού περιεχομένου. Των μοιρολογιών ορίζεται ο τόπος, ο χρόνος, το ονοματεπώνυμο του νεκρού, η ηλικία του, το όνομα της μοιρολογίστρας και η σχέση της με το νεκρό, στοιχεία οργανικά δεμένα μεταξύ τους, χωρίς τη γνώση των οποίων είναι αδύνατη η κατανόηση του μοιρολογιού. Κάθε μοιρολόδι έχει αυθύπαρκτη παρουσία και ερμηνεύεται με τη σύστοιχη μελέτη των συνθηκών που το δημιούργησαν. Ως παράδειγμα, μπορεί να χρησιμοποιηθούν τα μοιρολόγια για το θάνατο του Βασιλείου Δ. Σολωμού (Τουρκοβασίλη, 1947) και του Δημητρίου Ν. Μιχαλάκου (1947) στη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου.

Ακολουθούν το Επίμετρο (40 μέρους) με δυο παραλλαγές, από την περιοχή μας, του γνωστού τραγουδιού του Νεκρού Αδελφού, και το Παράρτημα (50 μέρους), με επιλεγμένο φωτογραφικό υλικό, στενά συνδεδεμένο με το όλο περιεχόμενο του βιβλίου.

Θεοδώρου Σ. Κατσουλάκου

Τα πλατάνια της πλατείας Ξηροκαμπίου

Η πλατεία Ξηροκαμπίου, η αγορά δηλαδή, είναι ένας ευχάριστος χώρος, όπου καθημερινά πολλοί άνθρωποι περνούν την ώρα τους απολαμβάνοντας τον καφέ τους ή προμηθευόμενοι τα απαραίτητα για το σπίτι τους από τα γύρω μαγαζιά. Στην ευχάριστη παραμονή τους ασφαλώς συμβάλλουν και τα τρία πλατάνια με την ευεργετική σκιά τους, ιδίως τους θερινούς μήνες.

Έχουν όμως και τα πλατάνια τη δική τους ιστορία. Το πλατάνι της βόρειας πλευράς το φύτεψε ο Ιωάννης Κομνηνός το 1926 με τη βοήθεια των αδελφών Τάσου και Δήμου Κομνηνού. Το μεσαίο το φύτεψε ο Γεώργιος Καργάκος το 1975 με τη βοήθεια του Χρήστου Κ. Κονίδη. Το μικρότερο σε ηλικία είναι το πλατάνι της νότιας πλευράς και το φύτεψε ο Σπύρος Π. Κυριακάκος το 1984, ως πρόεδρος του Πολιτιστικού συλλόγου Ξηροκαμπίου. Το τσιμέντο της πλατείας έσπασε με το κομπρεσέρ του Μηνακάκη. Στη θέση του πλατανιού αυτού υπήρχε άλλο παλιότερα μεγαλύτερο, που ξεράθηκε, ίσως, επειδή έπαυσε να περνά από κει το νερό του αυλακιού.

Τη φυσιογνωμία της πλατείας συμπληρώνει και η μαρμάρινη βρύση που κατασκευάστηκε το 1987 με χρήματα που προσέφερε η Πολυτίμη Παπαδάκου. Είναι έργο του Χρήστου Α. Κομνηνού και έγινε με τη φροντίδα του τότε Προέδρου της Κοινότητας Ξηροκαμπίου Δημητρίου Ξηροπόδη.

Της αγοράς

Μετά την Κατοχή, στο πλαίσιο της Αμερικανικής βοήθειας, είχαν δοθεί σε μερικούς κατοίκους της περιοχής μουλάρια. Τα μουλάρια αυτά δεν ήταν σαν τα δικά μας. Ήταν μεγάλωσωμα, δυνατά αλλ' αργοκίνητα. Ένα τέτοιο μουλάρι βρέθηκε να κρατάει μια γριά στο παζάρι του Ξηροκαμπίου εκείνα τα χρόνια. Ένας νεοφερμένος Μπρούκλιν, με ψαθάκι, πλατιά χρωματιστή γραβάτα και σακάκι διπλωμένο στο χέρι, έτυχε να περνάει δίπλα της. American line, γιαγιά, της λέει, ε! Τα αγγλικά της γιαγιάς δεν ήταν και τόσο καλά. Έπιασε όμως το μήνυμα και του απαντάει: μουλάρι είναι, παιδάκι μου, δεν μαρκαλάει!!!

H.G.M. + B.H.X.

Συνδρομές

Για τη συνέχιση της έκδοσης της Φάριδος: Χρίστος Λ. Καπετανάκος 10 \$ Αμερικής, Ευάγγελος Σκιαδάς 5€, Αντωνία Φόρτσα 10€, Δημήτριος Χριστάκος 5€, Θεοδόσης Λαγάκος 5€, Κων/νος Μοίρας 5€, Χριστίνα Λαμπράκου 15€, Γεώργιος Μιχαλάκος 10€, Δημήτριος Βουραζέλης 10€, Δημήτριος Ορφανάκος 5€, Λάζαρος Παρθενίδης 5€, Τάσος Βολτής 10€, Κων/νος Βολτής 10€, Σάκης Λεονάρδος 10€.

Πέτρου Στράνη

Νέα Υόρκη – Η.Π.Α., ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΜΕΤΑ...

Ένας χρόνος που η έννοια «φόβος» απέκτησε μια καινούρια, πρωτόγνωρη διάσταση καταλαμβάνοντας και τους ως τότε μόνους αναμφισβήτητους διαχειριστές του παγκόσμιου φόβου. Ένας χρόνος που οι κάτοικοι της χώρας του εκείθεν της Μεγάλης Θάλασσας Μεγάλου Αδελφού είδαν την παιδική τους αμεριμνησία να θρυμματίζεται, τη βεβαιότητα του άτρωτου να αμφισβητείται στην πράξη, το δέος να έρχεται απ' έξω...

Η πόλη – σύμβολο κάθε «δυτικού» τρόπου (ζωής, δραστηριότητας, αισθητικής) δέχτηκε πλήγμα καίριο, με τα κτίρια – σύμβολά της πρώτα του πλήγματος θύματα. Μακάρι να μην είχαν υπάρξει τ' ανθρώπινα θύματα. Ωστόσο, οι τυφλοί δράστες προφανώς θεώρησαν τους ανθρώπους παράπλευρες ζημιές. Όπως όλοι οι δράστες της εποχής μας...

Κι ο ανθρώπινος πόνος κι η πεισμομένη αντίδραση στο φονικό και η τόση μεγαλοστομία λόγων κι έργων κι η προσφυγή για μια φοράν ακόμη στη βία, φονικό και βία τυφλή θα φέρουν πάλι.

Πόλεμος πατήρ πάντων...

Αθήνα, 11.IX.2002

Εύνομου Ιατρίδη

Το καλό παράδειγμα

Ως γέννημα και θρέμμα Ξηροκαμπίτης εν τη αλλοδαπή εκ βάθους καρδιάς εκφράζω τας θερμάς μου ευχαριστίας προς το Δήμαρχον μετά των συμβούλων του δια την εργασίαν και εκλογήν της αγοράς των δύο στρατηγικών οικοπέδων του χωριού δια Parking.

Εύχομαι όπως και οι μεταγενέστεροι συνεχίσουν το παράδειγμα τοιούτων επιτεύξεων δια την προώθησιν των κοινών του Δήμου μας.

Εις ένδειξιν ευγνωμοσύνης με τη σειρά μου κι εγώ παραχωρώ το κατά δύναμη πενιχρόν ποσό των 3.000 Ευρώ € παρακαλώντας σας όπως διατεθεί αποκλειστικά δια τας ανάγκας της μουσικής εκπαίδευσως των νέων μας, πράγμα που θα αφυπνίσει το ήθος, την υπερηφάνεια και επιδίωξιν των καλών τεχνών παροτρύνοντας έτσι και άλλους Δήμους μέσω ανταγωνισμού να διεγείρουν το πολιτιστικό στοιχείο και εξευγενισμόν της ψυχής του ανθρώπου του τόπου μας, βοηθώντας έτσι να καλλιεργηθούν τα ταλέντα που κρύβει η νεολαία μας και που χάνονται αδικώς από έλλειψη βοήθειας και ηθικής υποστήριξης των πατροπαράδοτων ιδανικών της κληρονομιάς μας.

Συνταγές μαγειρικής από το Σταύρο Αραχωβίτη

Ο Σταύρος Αραχωβίτης (1907 – 1993) υπήρξε ένας φιλήσυχος και προοδευτικός άνθρωπος που είχε κερδίσει την εκτίμηση όλων των κατοίκων της περιοχής. Παλιότερα είχε ανοίξει ταβέρνα στην Πολοβίτσα και τελευταία στα Καμίνια, αξιοποιώντας σχετική εμπειρία που είχε αποκτήσει σε εστιατόρια της Αθήνας. Υπήρξε εξαιρετικός μάγειρας. Μερικές συνταγές μάλιστα τις κατέγραψε και τις αφιέρωσε στην εγγονή του Σοφία. Από το τετράδιο αυτό μεταφέρουμε δυο συνταγές για δυο πολύ γνωστά φαγητά του τόπου μας.

Κοτόπουλο μαρδουνιώτικο

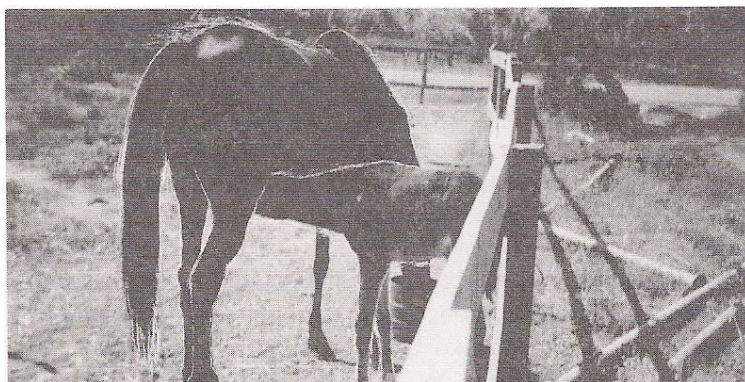
Κόβουμε μερίδες το κοτόπουλο. Έχουμε καθαρίσει τα κρεμμύδια ανάλογα με τα άτομα. Τα βάζουμε στην κατσαρόλα με λάδι να γιαχριστούν καλά (μέτρια κρεμμύδια, τα κόβουμε στα τέσσερα). Τα βγάζουμε με μια τρυπητή σε μια πιατέλα. Ρίχνουμε το κρέας να γιαχριστεί και αυτό καλά στο λάδι. Από πάνω ρίχνουμε τα κρεμμύδια, τον μπελντέ, 4 – 5 γαρίφαλα, 2-3 ξυλάκια κανέλλα και αλατοπίπερο. Όταν κοντεύει να βράσει, ρίχνουμε και μερικά κομματάκια τυρί, σε σιγανή φωτιά.

Μαγερίτσα πατροπαράδοτη

Κόβουμε τη σκοταριά μεζέδες, πλέκουμε και τα άντερα μικρές πλεξίδες, αφού τα γυρίσουμε και τα πλύνουμε. Κόβουμε κρεμμύδια και τα γιαχνίζουμε (προτιμάμε φύλλα). Όταν γιαχριστούνε, ρίχνουμε τον μπελντέ, δυόσμο, μάραθο αρκετόν και αλατοπίπερο. Όταν βράσουν, τα σερβίρουμε.

M.G.K.

Εικόνες που σπανίζουν

Εικοσιπέντε περίπου χρόνια είχαμε να δούμε τέτοια εικόνα στο χωριό μας. Η φοράδα του συμπατριώτη μας Γεωργίου Ρηγάκου γέννησε ένα όμορφο αρσενικό πουλαράκι. Του ευχόμαστε και καβαλάρης στην Πόλη.

Παρακλήσεις και προσευκές

Όταν τη γνώρισα, πριν από 30 χρόνια, ήταν ψηλή, αδύνατη και μόλις άρχιζε να κυρτώνει. Και η κύρτωση συνεχίστηκε ώσπου κατέστη μόνιμη. Κι αυτό γιατί η 88χρονη πορεία της, Ανώγεια, Κουμουστά, Πυρί, ήταν πολύ βαριά.

Σύντροφος παραδοσιακού κτηνοτρόφου τον ακολουθούσε συνεχώς στις μετακινήσεις του: Κουμουστά – Πυρί και το αντίθετο. Τα 6 παιδιά τα μεγάλωσε στους δυσκολότερους καιρούς που πέρασε η πατρίδα. Πόλεμος του '40, εμφύλιος, τα φτωχά χρόνια μετά τον εμφύλιο. Αντεπεξήλθε σ' όλα με το δικό της τρόπο.

Στα προαναφερθέντα δύσκολα χρόνια, στην αυλή της, όσο και στων συγγενών της γεύτηκαν ψωμί, νερό, μια φέτα καρπούζι πολλοί Περαιμερίτες (Γκοριτσιώτες – Ζουπαινωίτες), που περνούσαν τον Ευρώτα και κατέληγαν στα Κονιδαίικα είτε ως εργαζόμενοι είτε ως φιλοξενούμενοι. Κι όταν αναχωρούσαν, τα σακούλια τους δεν ήταν άδεια. Οι κήποι έβγαζαν απ' όλα.

Οι γραμματικές της γνώσεις περιορίζονταν στη Β' του Δημοτικού. Ήταν αγαθή ψυχή. Αυθόρμητη χωρίς καμιά προσπάθεια φτιασίδωσης του εαυτού της, της συμπεριφοράς της, της ομιλίας της. Ανασφάλεια καμιά, σύμπλεγμα κατωτερότητας ανύπαρκτο. Είχε παγιώσει δικές της λέξεις αλλάζοντας πότε το θέμα και πότε τις καταλήξεις της Γραμματικής μας. Εμάς όμως μας άρεσε να τις ακούμε και να τις επαναλαμβάνουμε.

Η μεγάλη της λατρεία ήταν η Χριστιανική Θρησκεία, έτσι όπως την πίστευε και τη βίωνε η ίδια. Δε νομίζω να ξέμειναν ξωκλήσια ή «άγια προσκυνησταράκια» που να μην τους άναψε το καντήλι ή ιερές ακολουθίες που να μην τις παρακολούθησε. Έχοντας ξορκίσει με την πίστη της τις υπερφυσικές δυνάμεις της νύχτας και της ερημιάς, ξεκινούσε την 12^η νυχτερινή για το Λυκοβουνό, τον Άγιο Πέτρο κι αλλού κι επέστρεφε με το χάραμα. Έτσι, έχοντας εκπληρώσει τα θρησκευτικά της καθήκοντα, είχε όλη τη μέρα ελεύθερη για δουλειές.

Η πρώτη συμβουλή που μου έδωσε ήταν «παρακλήσεις και προσευκές» για την καλή εξέλιξη της πρώτης μου εγκυμοσύνης. Αλλά και στα τελευταία χρόνια της ζωής της, που ήταν αναγκασμένη να εκκλησιάζεται πια μόνο στο ναό της Αγίας Τριάδας, και το χτύπημα της πρώτης καμπανιάς την εύρισκε καθ' οδόν προς την εκκλησία, μου είχε γίνει εφιάλτης, με την καλή έννοια βέβαια. Με ανέκρινε κάθε κυριακάτικο πρωινό, αν ο ανιψιός της μετά του εγγονού της είχαν προτιμήσει να δοξάσουν τον Κύριο κυνηγώντας απ' το να εκκλησιασθούν. Αν είχε συμβεί το πρώτο, κατά την κρίση της έπρεπε οι υπόλοιποι της οικογένειας γονυπετείς να παρακαλούμε για τη φώτισή τους και τη σωτηρία τους.

Πιστεύω ότι το θρησκευτικό της συναίσθημα ικανοποιήθηκε πλήρως. Χάρηκε γιο ιερέα, εγγονό επίσης ιερέα, δυο εγγονούς μοναχούς και δυο ιεροψάλτες.

Ήταν η θεία Ζαχάρω Χρ. Κονίδη, που έφυγε στις 3 του Γενάρη 2003. Θεία Ζαχάρω, καλό ταξίδι, Το «ελεωφορείο» που σε πήρε, να είσαι σίγουρη ότι δε θα πάθει «ευλάβεια».

Θα σε πάει εκεί όπου πρέπει να πας.

Απόβροχο και δειλινό στον Ταΰγετο

Ε, οδοιπόρε βιαστικέ, άρρωσε το βήμα.
Τέντωσε της ψυχής τα μάτια να ιδείς κείνα
που μόνο με τις αισθήσεις λαβαίνει ο νους.
Μάλαμα ισάξιο αρμενίζει το κούμαρο
στο καθάριο βρόχινο ρυάκι.
Δίχως ρότα. Χωρίς έγνοια πού πάει. Μον' τον κατήφορο.
– Ταξίδι κι αυτό –

Το τραγούδι του κότσυφα, τα κουδούνια της στάνης,
η κατεβασιά της Ρασίνας,
η ελατίσια με τη χωμάτινη οσμή ζυμωμένη.
Χερουβικό απαράλλαχτο στη μυστική Ευχαριστία της φύσης.
Δε χωράνε σε λέξεις όσα σκιρτά η καρδιά
τούτηνε την ώρα!

Το φλογοπόρφυρο και το γκρίζο των βράχων.
Σαν το γέλιο και το δάκρυ της ζωής θαρρείς,
που τ' απαράμιλλο χέρι Βυζαντινού αγιογράφου
αποτύπωσε αιώνια.

– Μας είχες πει το εβδομήντα πέντε, κυρα Μαρία,
πως ένας κήπος όμορφος ήταν ο Παράδεισος.
Σήμερα πια είμαι βέβαιος:
από τούτον τον τόπο ξεκίνησε η Δημιουργία.

10 – 11 – 2001

X.K.K.

Παναγιώτη Γ. Μανδραπήλια

ΠΑΙΡΕΙ ΝΑΙΡΩ

Αγαπητή «Φάρις» την 25/8/02 πόνημά μου σου είχα αποστείλει

για να δημοσιευθεί σε μια δική σου στήλη.

*Όμως 22 στίχοι είχαν περικοπεί
και η επικεφαλής είχε παραποιηθεί.*

*Επίσης θυμίζω για να μην ξεχαστεί
ότι δική μου δεν ήταν και η εισαγωγή.*

*Επί πλέον από του δαίμονα την μανία
δεν γλίτωσε ούτε της αποστολής η ημερομηνία.*

*Έτσι του τυπογραφείου ο δαίμων
θα αισθάνθηκε πολύ ευδαίμων.*

*Αλλά για να είμαστε όλοι ευδαίμονες
και όχι μονάχα οι δαίμονες,*

*θέλω ΑΤΟΦΙΟ αυτή τη φορά να δημοσιευθεί
κι έτσι η πραγματικότητα ν' αποκατασταθεί.*

*Καταλαβαίνω, φίλοι μου, την εύλογή σας απορία,
γιατί το συντακτικό εκακοποίησα και την ορθογραφία.*

*Αυτό το μηχανεύτηκα και το 'βαλα σε ενέργεια
για να κεντρίσω την δική σας περιέργεια.*

Γιατί η αδιαφορία μας για το νερό

είναι κάτι το απίστευτο, κάτι το φοβερό.
Είναι από τις περιπτώσεις εκείνες
που εύκολα θα μπαίνανε και στο βιβλίο Γκίνες.
Φαίνεται όμως ότι αρχίσαμε να βάζουμε μυαλό,
αφού τα πόδια στυλώσαμε στο υδροηλεκτρικό.
Υδροηλεκτρικό, φράγματα, γεωτρήσεις, αυτά να γίνουν όλα
όχι όμως εν στενώ, στο γόνατο και στ' άρπα κόλα.
Το νερό φαίνεται ότι δεν μπήκε μόνο στην πολιτική,
αλλά και αίτηση έκανε να μπει στη διαπλοκή.
Βεβαίως δεν είμαι ο Χριστόδουλος να σας ζητήσω να υπογράψετε ψήφισμα
ζητώντας απ' το Δημοτικό Συμβούλιο να κάνει νεροδημοψήφισμα.
Και τα τυχόν κακά γενάμενα του παρελθόντος
να επανεξεταστούν και να διορθωθούν δεόντως.
Είμαι σίγουρος ότι λευκή νεροεπιταγή δεν θα δώσουν οι Ξηροκαμπίτες
και γενικότερα όλοι οι ορθώς σκεπτόμενοι Φαρίτες.
Δια των αρχόντων τη σοφία
δεν έχουμε αμφιβολία.
Όμως ο ακρογωνιαίος λίθος σε μια Δημοκρατία
είναι η ελεύθερη έκφραση και η πολυφωνία.
Σοβαρές πρέπει να γίνουν δημόσιες συζητήσεις,
ν' ακουστούν προτάσεις, να γίνουν ερωτήσεις.
Και οι κάτοικοι απ' όλου του Δήμου τα χωριά
τις απόψεις τους να πουν για τα νερά.
Όλοι οι υποψήφιοι στις προεκλογικές τους ομιλίες
στο νερό ν' αναφερθούν συγκεκριμένα και όχι με αοριστίες.
Να μας πουν τις νεροσκέψεις τους, τα νεροσχέδιά τους,
ήγουν να μας εκθέσουν τα νεροπρογράμματά τους.
Και να δεσμευτούν ότι εις το διηνεκές
ποτέ δεν θα μας κάνουνε νερολαδιές.
Πρέπει να γνωρίζουμε όλων τη νεροσκέψη
πριν η ψήφος μας στην κάλπη πέσει.
Η απόφαση του Δημ. Συμβουλίου για το υδροηλεκτρικό ήταν σωστή
και πρέπει απ' όλους τους καλόπιστους να χειροκροτηθεί.
Πολύ δε περισσότερο που ήταν παμψηφεί
και ελπίζω ότι δεν ήταν φούσκα προεκλογική.
Όλοι λοιπόν ας μείνουμε με το όπλο παρά πόδα
και έτοιμοι να είμαστε για την κακιά την ώρα.
Αν αδιαφορήσουμε και πούμε δε μας μέλει,
το Δήμο μας θα κάνουμε 'να ξέφραγο αμπέλι.
Τέλος ,αφού ένα από τα θέματα τα καυτά
θα είναι πάντα τα νερά,
θα έλεγα εις τους υποψήφιους Δημάρχους
σε ΚΑΘΑΡΑ νερά να βουτήξουνε σαν τους βατράχους.
Τη δύναμη να νιώσουν της ανώσεως
και μετά ας αγωνιστούν μέχρι τελικής πτώσεως.
Εγώ σοβαρό θέμα έθιξα με έναν αστείο τρόπο
και ελπίζω τα γραφόμενα να πιάσουν λίγο τόπο.
Δηλαδή τις προτάσεις μου, τις σκέψεις και ιδέες
να μην τις γράψετε σε μάτσο μ' ορχιδέες

Ξηροκάμπι, 25/8/2003

Τα νέα μας

Ξηροκάμπι

Γεννήσεις: Το ζεύγος Ηλίας Παυλούνης και Δήμητρα Χαραμή απέκτησε κορίτσι. Το ζεύγος Δημήτριος Κληρονόμος και Αρχοντούλα Παντελεάκη απέκτησε κορίτσι. Το ζεύγος Ηλίας Λιακάκος και Ευσταθία Κωνσταντοπούλου απέκτησε αγόρι.

Διόρθωση λάθους: Στο προηγούμενο τεύχος εκ παραδρομής γράφτηκε ότι το ζεύγος Προκόπης Κονίδης και Γεωργία Ματζαβράκου απέκτησε δίδυμα κορίτσια. Το εν λόγω ζεύγος απέκτησε αγόρι, ενώ τα δίδυμα κορίτσια απέκτησε το ζεύγος Σταύρος Αραχωβίτης και Παναγιώτα Καλαμβόκη.

Γάμοι: Η Natali Mora παντρεύτηκε τον Νικόλαο Μιχαλάκο του Γεωργίου. Η Έλλη Κανακάκη του Ιωάννη παντρεύτηκε τον Σπύρο Κακαλέτρη του Παύλου. Η Αντωνία Χριστοπούλου του Χρήστου παντρεύτηκε τον Γεώργιο Καψούλια του Νικολάου. Η Ουρανία Λεονταρίτη του Παναγιώτη παντρεύτηκε τον Προκόπη Δημακόπουλο του Αντωνίου. Η Ξανθή Κωνσταντάκη του Χρήστου παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Κυριακάκο του Γεωργίου. Η Παναγιώτα Σταματάκου του Γρηγορίου παντρεύτηκε τον Γεώργιο Κονίδη του Βασιλείου.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Ελένη Μανδραπήλια του Δημητρίου ετών 83, Ηλία Καπετανάκος του Χρήστου ετών 92, Σταυρούλα Κυπραίου του Γεωργίου ετών 80, Αικατερίνη Φεγγαρά του Παναγιώτη ετών 86, Σταυρούλα Δαριώτη του Γεωργίου ετών 91, Γεώργιος Διακουμάκος του Βασιλείου ετών 54, Νικόλαος Παπαδάκης του Κυριάκου ετών 83, Σταύρος Τεκόσης του Παναγιώτη ετών 70, Ζαχάρω Κονίδη του Δημητρίου ετών 86.

Παλιοπαναγιά

Γεννήσεις: Το ζεύγος Ηλίας Δογαντζής και Αδαμαντία Βαγιακάκου απέκτησε κορίτσι. Το ζεύγος Αναστάσιος Γκολέμης και Γεωργία Κατή απέκτησε αγόρι. Γάμοι: Η Όλγα Πολίτη του Κανέλλου παντρεύτηκε το Χρήστο Κρομμύδα του Ανάργυρου. Η Μπαντία – Μαρία Λέχνα του Μπραχίμ παντρεύτηκε το Γρηγόριο Τσίτσο του Ιωάννη.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Θεμιστοκλής Αναγνωστάκος του Γεωργίου ετών 86, Δημήτριος Μπέρδος του Ευαγγέλου ετών 87, Γεώργιος Δογαντζής του Παναγιώτη ετών 85, Κων/νος Σγουπάκος του Δημητρίου ετών 85, Βεατρίκη Σαραντάκου του Χρήστου ετών 69.

Ανώγεια

Γεννήσεις: Το ζεύγος Παναγιώτης Νικολόπουλος και Σταματική Κυριακάκη απέκτησε αγόρι.

Λευκόχομα – Κυδωνιά

Γεννήσεις: Το ζεύγος Βασιλείος Καρκαμπάσης και Γεωργία Αντωνάκου απέκτησε αγόρι.

Γάμοι: Η Μαρία Καρκαμπάση του Ηλία παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Μαλαβάζο του Αναστασίου.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Ηλίας Δημακάκος του Γεωργίου ετών 71, Αικατερίνη Παναγιωταράκου του Δημητρίου ετών 71, Σταυρούλα Μακρή του Λεωνίδα ετών 87.

Γοράνοι

Γεννήσεις: Το ζεύγος Γεώργιος Ζερβούλιας και Σουζάνα Θεοδορίδου απέκτησε αγόρι.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Ιωάννα Κρητικού του Γεωργίου ετών 79.

Άρνα

Γεννήσεις: Το ζεύγος Γεώργιος Μελάς και Βιόλτσα Μπρέγκου απέκτησε δίδυμα, ένα αγόρι κι ένα κορίτσι.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Παναγιώτης Βενετσανάκος του Γεωργίου ετών 92, Ιωάννης Κώνστας του Χρήστου ετών 66, Σοφία Καλοειδή του Κων/νου ετών 83, Σοφία Πολυμενάκου του Δημητρίου ετών 96, Σταύρος Βαφάκος του Ηλία ετών 86, Δέσποινα Δρογκάρη του Αλεξίου ετών 86, Βασιλική Ζουρντουρίδου του Δημητρίου ετών 81, Νικόλαος Αθανασάκος του Γεωργίου ετών 85.

Ποταμιά

Γεννήσεις: Το ζεύγος Νικήτας Αλαφόγιαννης και Παναγιώτα Δούκα απέκτησε αγόρι. Το ζεύγος Σταύρος Ανδριανάκος και Πολυτίμη Καλαμαρά απέκτησε αγόρι.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Σταυρούλα Παπαδάκου του Παναγιώτη ετών 90, Γεωργία Καμίτση του Λεωνίδα ετών 95, Ευάγγελος Παπαδάκος του Κων/νου ετών 88, Ελένη Δημητράκουλα του Ευαγγέλου ετών 93, Όλγα Σωτηράκου του Παναγιώτη ετών 98, Παναγιώτα Λιακάκου του Παναγιώτη ετών 92.

Τραπεζοντή

Γεννήσεις: Το ζεύγος Παναγιώτης Βαλκανάς και Ελένη Τριλίκη απέκτησε αγόρι.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Δημήτριος Μανίκας του Βασιλείου ετών 89, Σπυρίδων Βαλκανάς του Ηλία ετών 94, Παναγιώτα Κρομμύδα του Ευστρατίου ετών 88.

Γεννήσεις:

Καμίνια

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Νικόλαος Πετροπουλάκης του Αλεξάνδρου ετών 67, Σταύρος Δαριώτης του Βασιλείου ετών 92, Απόστολος Κρητικός του Παναγιώτη ετών 57.

Σπαρτιά

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Αλεξάνδρα Παναγιούλια του Χαραλάμπους ετών 85, Κω/νος Παναγιούλιας του Δημοσθένη ετών 86.

Πολοβίτσα

Θάνατοι: Απεβίωσε η Αικατερίνη Νικολακάκου του Γεωργίου ετών 89.